

PATRISTIK 10 (2009)

Würzburger Comes

En brik til historien om første tekstrække

PROVST HOLGER VILLADSEN

Patristik udgives i samarbejde med Forum for Patristik
Redaktion: Anders-Christian Jacobsen, Jesper Hyldahl
og Holger Villadsen

Seriens internetadresse: www.patristik.dk/Patristik.htm
Direkte adresse for nr. 10: www.patristik.dk/Patristik10.pdf

Alle rettigheder tilhører forfatteren

ISBN 978-87-992407-0-8

Publiceret august 2009

RESUME

I artiklen analyseres brugen af gammeltestamentlige læsninger i *Würzburger Comes*, som er en romersk epistelliste fra 600-tallet. Listen findes kun i et enkelt håndskrift, der befinder sig på universitetsbiblioteket i Würzburg (Mp. th. f. 62). Det påvises, at gammeltestamentlige læsninger ikke bruges på søndage, men kun på hverdage, fortrinsvis i perioder med fastekarakter. På søndage er der kun én »ikke-evangelisk« læsning, og den er altid taget fra Det Nye Testamente. Epistellisten bringes i forenklet udgave som bilag til artiklen tillige med en kommenteret oversigt over de punkter, hvor epistlerne i den danske første tekstrække kan spores tilbage til *Würzburger Comes*.

INDHOLD

Indledning	3
Håndskriftet fra Würzburg	5
Epistellisten fra Rom	7
Kirkeåret	10
Søndage	11
Tamperdage	14
Hverdage	15
Vigilier	17
Helgendage	18
Jul og teofani	20
Gammeltestamentlige læsninger	22
Perspektiver	25

Bilag

1: Oversigt over <i>Würzburger Comes</i>	29
2: Epistlerne i første tekstrække	37
3: Bibliografi	44

Würzburger Comes

En brik til historien om første tekstrække

PROVST HOLGER VILLADSEN

Indledning

Den ældste bevarede kilde til epistellæsningerne i den gamle tekstrække er den såkaldte »Würzburger Comes« (herefter forkortet W), som jeg vil forsøge at beskrive og analysere nærmere i denne artikel med særligt henblik på brugen af gammeltestamentlige læsninger.

W findes i et håndskrift fra 700-tallet og afspejler epistellæsningerne i Rom i 600-tallet. Den blev udgivet i 1910 af G. Morin i artiklen »Le plus ancien Comes au Lectionnaire de l'Eglise Romaine« og findes desuden i en faksimileudgave fra 1968: *Comes Romanus Wirzburgensis*.

Håndskriftet er den ældste bevarede repræsentant for det perikopesystem og kirkeår, som senere i revideret form blev den almindelige norm i den latinske middelalderkirke, hvorfra det i forkortet form gik videre til de danske alterbøger efter reformationen, herunder også den seneste alterbog fra 1992.¹

Jeg vil forsøge at læse W på dens egne betingelser, sådan som teksten fremtræder nu, og vil normalt give afkald på at søge efter ældre lag i håndskriftet. I analysen vil jeg især spørge efter de overordnede principper for brugen af gammeltestamentlige læsninger i W og forsøge at påvise, at der ser ud til at være et princip, hvorefter gammeltestamentlige læsninger ikke bruges på søndage. Gammeltestamentlige læsninger bruges i stort omfang, men det sker kun på hverdage.

Når jeg giver afkald på en historisk analyse med inddragelse af ældre liturgiske tekster, sker det ikke af principielle grunde, men fordi der ikke findes sikre kilder til en ældre perikopeordning i Rom.

¹ Som repræsentant for den danske middelaldertradition bruger jeg *Missale Lundense* fra 1514 i en faksimileudgave: *Missale Lundense av år 1514*, faksimiledition med efterskrift och register av Bengt Strömberg (Malmö 1946). Den første danske officielle alterbog efter reformation er Peder Palladius' alterbog fra 1556, som er udgivet af Lis Jacobsen: *Peder Palladius, Den ældste danske Alterbog 1556* (København 1918). Den seneste officielle danske alterbog er: *Den Danske Alterbog*, autoriseret ved kgl. resolution af 12. juni 1992 (København 1992).

Hvis man brugte samme metode i en analyse af brugen af gammeltestamentlige læsninger i den første danske alterbog (Peder Palladius' alterbog fra 1556), vil resultatet formentlig blive, at der til grund for denne alterbog lå et princip om normalt ikke at bruge gammeltestamentlige læsninger. En historisk analyse vil her vise, at det er et forkert resultat. Den svage brug af gammeltestamentlige læsninger i de efterreformatoriske alterbøger i Danmark skyldes primært, at kirkeåret blev reduceret til fortrinsvis at omfatte søndage, der havde nyttestamentlige epistler, og at man fra den middelalderlige tradition udelod hverdage, som i mange tilfælde havde gammeltestamentlige læsninger.

I forskningen og i håndbogslitteraturen møder man ofte en teori om, at der »oprindelig« i Rom, før pave Gregor den Store (død 604), var en messeordning og et perikopesystem med tre læsninger: gammeltestamentlig lektie, nyttestamentlig epistel og evangelium. Dette »oprindelige« tre-ledede perikopesystem er efter denne teori blevet erstattet af et to-ledet perikopesystem, og i den sammenhæng er den indledende gammeltestamentlige læsning faldet bort, fx i løbet af 400-tallet.²

Med udgangspunkt i denne trelæsnings-teori har man forsøgt at finde spor af en tre-ledet perikopestruktur i W. Jeg er generelt skeptisk over for denne teori, hvad angår Rom (og Konstantinopel). Det er derfor, jeg nøjes med at kalde det en »teori«.³ Jeg vil ikke i denne sammenhæng gå nærmere ind i en diskussion af trelæsnings-teorien

² Jf. fx L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (Paris 1889), 159-160, eller Johannes Bechmann i *Leiturgia, Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, 2. Band (Kassel 1955), 67. Mange andre eksempler vil kunne anføres. Relevant i aktuel dansk sammenhæng er fx den danske liturgikommissions bemærkninger i forslaget fra 1975 til nyordning af de bibelske læsninger ved gudstjenesten, hvor det forudsættes, at der i den ældste kirke havde været 3-4 læsninger i gudstjenestens første del, men at læsningernes antal senere er skåret ned til to. Jf. *De bibelske læsninger i gudstjenesten* (Betænkning nr. 750, København 1975), 203: »Det klassiske læsningssystem, som vi præsenteres for i det romerske missale, havde dog i de fleste tilfælde skåret læsningernes antal ned til de to sidstnævnte [epistel og evangelium]. De gammeltestamentlige læsninger var sjældne«.

³ I en analyse af Severian af Gabalas prædikener i Konstantinopel omkring år 400 forsøgte jeg at finde spor af en oprindelig tre-ledet perikopestruktur i Konstantinopel, men måtte konstatere, at prædikenerne tydede på, at der på lørdage og søndage i Konstantinopel kun var to nyttestamentlige perikoper. Jf. min artikel om »Det tidlige perikopesystem i Konstantinopel ifølge Severian af Gabala«, Villadsen (1991), især s. 244-245. Andre er ad andre veje nået frem til en tilsvarende skepsis over for en formodet oprindelig tre-ledet perikopestruktur i Konstantinopel og i Rom. Jf. fx Dubois (1964), Martimort (1984) og Engberg (2008).

i Rom, men nøjes med at gøre opmærksom på, at der er ganske mange gammeltestamentlige læsninger i W. Det er misvisende at forsøge at fremstille det, som om der ikke er gammeltestamentlige læsninger i W. Og dernæst vil jeg forsøge at påvise, at det er muligt at beskrive anvendelsen af gammeltestamentlige læsninger i W uden at gøre brug af en teori om bevarede rester af en »oprindelig« perikopestruktur med tre læsninger, heriblandt en fast indledende læsning fra Det Gamle Testamente.

Helt grundlæggende er det sådan i W, at der til kirkeårets søndage kun er anført én epistellæsning, og den er altid (måske med en enkelt undtagelse) taget fra Det Nye Testamente. Der er næsten lige så mange eksempler på gammeltestamentlige læsninger, men de læses på andre dage i kirkeåret end på søndage, især på hverdage i fastetiden og på tamperdage.

Håndskriftet fra Würzburg

Når teksten kaldes »Würzburger Comes« skyldes første del af navnet, at teksten findes i et håndskrift, som i dag befinder sig på universitetsbiblioteket i Würzburg, hvor det bærer signaturen »Mp. th. f. 62«. Det meste af tiden har håndskriftet tilhørt dombiblioteket i Würzburg, og måske er det skrevet med henblik at blive brugt som rettesnor for liturgien ved domkirken i Würzburg (Thurn 1968, 8-11).⁴ Anden del af navnet er et latinsk ord, *comes* (ledsager), som i denne sammenhæng betyder en liste med kirkeårets perikoper. Ordet bliver specielt brugt om ældre perikopelister, der kun indeholder begyndelsesordene, sådan som det også er tilfældet med »Würzburger Comes«.

Der er tale om et tyndt pergamenthåndskrift fra 700-tallet på 16 blade i formatet 29 x 23 cm (Thurn 1968, 8-11; jf. Klauser 1935, 3-4, Bischoff 1952, 96 og Gamber 1968, nr. 1001 og 1101). Håndskriftet består af tre dele. Første del består af en kalender eller et register med

⁴ En beskrivelse af dombibliotekets historie i 8. og 9. århundrede og dets ældste håndskrifter findes i bogen *Libri sancti Kyliani* med bidrag af palæografen Bernhard Bischoff og bibliotekaren Josef Hofmann (Bischoff 1952). W er beskrevet i en gruppe med håndskrifter fra midten af 700-tallet (ca. 740-750). Vedrørende alder og proveniens anføres: »Angelsächsische Minuskel gegen s. VIII med., von einem Engländer geschrieben. Es besteht also durchaus die Möglichkeit einer Abschrift durch einen Boten oder Begleiter Burghards in Rom neben der Herkunft aus England« (Bischoff 1952, 96).

en oversigt over kirkeåret på 213 numre (f. 1^r-2^v). I mange tilfælde er der flere »numre« til samme dag. Kalenderen er beskrevet og udgivet af William G. Rusch (1970, 105-111). Endvidere kan den læses i faksimileudgaven fra 1968: *Comes Romanus Wirziburgensis*.

Anden del er en liste med 255 epistelperikoper til kirkeåret og særlige lejligheder (f. 2^v-10^v). Der er dog ikke kun tale om perikoper fra Det Nye Testamente, men også om et næsten lige så stort antal perikoper fra Det Gamle Testamente. Det er denne del, »Würzburger Comes«, som her forsøges beskrevet og analyseret på grundlag af G. Morins kommenterede udgave (Morin 1910, 41-74). Jeg har også, men kun i beskeden omfang, benyttet faksimileudgaven fra 1968.

Tredje og sidste del indeholder en tilsvarende liste med evangelieperikoper til kirkeåret (f. 10^v-16^v). Epistellisten og evangelielisten er skrevet med samme hånd, men kan ikke uden videre bruges sammen, da der er forskelle i kirkeår og tekstrækkefølge. Håndskriftet var kendt tidligere, men det er G. Morin, der har æren for at have opdaget, at håndskriftets tre dele har en forskellig baggrund og kronologisk indplacering, og at epistellisten ser ud til at være den ældste bevarede kilde til epistellæsningerne i den gamle romerske liturgi. Evangelielisten er udgivet og kommenteret af G. Morin i 1911, året efter udgivelsen af epistellisten (Morin 1911, 296-330). Den indgår desuden i Theodor Klausers udgave af de ældste romerske fortegnelser over årets evangelieperikoper. Würzburger-håndskriftet indgår sammen med syv andre håndskrifter i den ældste gruppe, som han kalder »Typus Π« (Klauser 1935, 1-46).

Würzburger-håndskriftet er fra 700-tallet, men eksperternes vurdering varierer en smule: fra omkring år 700 til midten af 700-tallet. G. Morin beskriver håndskriftet som værende fra 700-tallet (Morin 1910, 41), mens Theodor Klauser skriver, at skriften er fra omkring 700 (Klauser 1935, 3). I Klaus Gammers store værk med beskrivelse af de ældste latinske liturgiske håndskrifter, *Codices liturgici latini antiquiores*, vurderes håndskriftet til at være skrevet af en munk i England hen mod midten af 700-tallet (Gamber 1968, 431).

I 1968 blev der udgivet en facsimileudgave af håndskriftet, *Comes Romanus Wirziburgenses*, med en indføring af Hans Thurn og med omfattende litteraturfortegnelser. Han beskriver skriften som værende en gammel angelsaksisk halvkursiv, der er skrevet af en øvet hånd i 700-tallet. Ifølge Thurns vurdering kunne noget tyde på, at biskoppen i Würzburg (Burghard I, 742-753) har fået fremstillet hånd-

skiftet under et af sine besøg i Rom omkring 750 og bragt det med sig tilbage til Würzburg for at bruge perikopelisterne som rettesnor for liturgien i domkirken i Würzburg. Det er ikke noget, der kan dokumenteres, men det kunne være et sandsynligt bud på, hvorfor og hvornår håndskriftet er fremstillet. Han udelukker dog ikke, at håndskriftet er kommet til Würzburg fra England, sådan som det formodes af flere andre. Theodor Klauser, der regner med, at håndskriftet er lidt ældre (fra omkring år 700), formoder eksempelvis, at biskop Burghard, der stammer fra England, måske har taget det med til Würzburg fra England (Klauser 1935, 3-4).

Epistellisten fra Rom

Listen er ikke beregnet til umiddelbar liturgisk brug, idet den ikke indeholder selve bibelteksten, der skal læses ved gudstjenesten. For hver enkelt perikope er angivet, fra hvilket bibelsk skrift perikopen er taget, samt begyndelsesord og slutningsord. Inden gudstjenestens begyndelse har listen kunnet bruges som en hjælp til at finde pågældende dags perikope eller perikoper i et bibelhåndskrift.⁵ Måske er listen snarere at betragte som et hjælpemiddel, der registrerer liturgisk praksis, eller kan bruges som rettesnor ved udfærdigelse af nye liturgiske ordninger og bøger.

Listen indeholder de ikke-evangeliske læsninger, dvs. de bibellæsninger der ikke er taget fra ét af de fire kanoniske evangelier. De ikke-evangeliske læsninger kan være enten nytestamentlige epistler eller gammeltestamentlige lektier. Der skelnes ikke terminologisk mellem de to grupper. Fortegnelsen over evangelieperikoper skal findes i en anden liste eller i en anden bog. Senere hen, i de middelalderlige missaler og i de danske efterreformatoriske alterbøger, er læsningerne samlet i én bog, et missale eller en alterbog. Men i oldkirken fandtes epistellæsningerne og evangelielæsningerne ofte af praktiske grunde i forskellige bøger.

⁵ Perikopeordninger kan findes i tre forskellige slags bøger: 1) bibelhåndskrifter med liturgiske notater, 2) perikopelister og 3) egentlige lektionarer med den fulde bibeltekst. W tilhører gruppe 2. Et oversigtsværk specielt om bibelske læsninger i liturgien og de dertil hørende bøger er A.G. Martimorts bog: *Les lectures liturgiques et leurs livres* (1984, om W s. 31-32). Bredere håndbøger om latinske liturgiske bøger i oldtid og middelalder er Cyrille Vogel, *Medieval Liturgy* (1986, om W s. 339-340) og Eric Palazzo, *A History of Liturgical Books* (1998, om W s. 97-98).

Listen er nummereret, sådan at hver perikope har et nummer. Hvis der kun er én epistel, svarer nummeret til en dag i kirkeåret. Hvis der er flere læsninger til samme dag, har hver enkelt perikope fortsat et selvstændigt nummer, og man skal af tekst og kontekst forsøge at aflæse, hvordan relationerne mellem teksterne er.

Efter nummeret i venstre margin følger en angivelse af, på hvilken dag i kirkeåret perikopen skal læses, og i hvilken kirke. De anførte kirkenavne er alle »stationskirker« i byen Rom. Og listen må oprindeligt være udarbejdet til brug for den pavelige liturgi, hvor paven på skift og efter et bestemt mønster holdt gudstjeneste i byens forskellige kirker for at markere enheden og fællesskabet i byen og for at markere kirken i det offentlige rum i processionerne fra det ene sted til det andet sted.⁶ Som eksempel på et nummer på epistellisten kan anføres teksten til påskedag (W 86):

LXXXVI. In dominico sco. ad sca. maria lec. epi. be. pauli ap. ad corin. 1. FF expurgate uetus fermentum ut sitis noua consparsio usq. sed in azemis sinceritatis et ueritatis.

Det fremgår af informationerne på listen, at perikopen skal læses på »den hellige søndag« (påskedag), at gudstjenesten holdes i S. Maria (S. Maria Maggiore), og at læsningen er skrevet af apostlen Paulus i det første brev til korintherne. Efter »FF« følger begyndelsesordene og efter »usq.« følger slutningsordene.

Selve håndskriftet stammer fra 700-tallet, men meget tyder på, at håndskriftet er afskrift af en ældre liste, der fremstillet i Rom og afspejler liturgisk praksis i Rom i første del af 600-tallet.

Som et tydeligt tegn på, at listen er ældre end romerske lektionærer fra 700-tallet, vil jeg især pege på organiseringen af søndagene i kirkeåret, som ikke er komplet og ikke konsekvent organiseret. I W findes der ikke søndage til efterårsperioden, efter pinse og forud for

⁶ Det er ikke kun i Rom, at man havde et stationskirkesystem med forskellige kirker, der blev brugt på passende og udvalgte tidspunkter i kirkeåret. Tilsvarende systemer fandtes fx også i Jerusalem, Konstantinopel, Alexandria, Antiokia og Milano. Emnet er behandlet af John F. Baldovin i *The Urban Character of Christian Worship* (1987, om W s. 125-126 samt 286-287). I *Ordo romanus primus* fra første halvdel af 700-tallet finder man en detaljeret beskrivelse af den pavelige procession til stationskirken og gudstjenestens praktiske afvikling (jf. Andrieu 1948, 67-108).

advent. De perikoper, der senere anvendes i trinitatistiden, findes i W, men de er ikke knyttet til nogen bestemt søndag og står som et tillæg efter kirkeåret (nr. 214-255). Jeg opfatter det som en serie tekster til fri afbenyttelse og uden nogen præcis kirkeårstilknytning. Endvidere er der 9 søndage efter påskens oktav (nr. 93-102), men Kristi himmelfart og pinse er ikke integreret i denne række. Der er 4 søndage efter jul (nr. 26-29), og her tages ikke hensyn til, at en sådan serie rækker ud over teofani (6. jan.) og vil kollidere med perikopperne *post Theophania* (nr. 20-23), hvis de er beregnet til brug på søndage, hvad der ikke eksplicit fremgår af W. Desuden mangler helgendage, som er indført i sidste halvdel af 600-tallet og i løbet af 700-tallet (jf. fx Morin 1910, 42-44). Selv om udeladelserne ikke er et tvungende bevis, er de et overvisende indicium på, at den oprindelige liste senest er fremstillet i første halvdel af 600-tallet.

Nogle argumenterer for, at listen er fremstillet allerede i 500-tallet. Det gælder fx Gerhard Kunze, som mener, at listen oprindelig er fremstillet i Rom i midten af 500-tallet, muligvis helt konkret i den pavelige skrivestue under krigen med østgoterne i midten af 500-tallet (Kunze 1952, 201-203).

Hvis man er tilhænger af en så tidlig datering af den oprindelige epistelliste er der dog et problem med stationskirken til fredagen efter påske (nr. 91). Her foregår gudstjenesten nemlig i *Maria Martyra*, som er det tidligere tempel Pantheon, som blev indviet til kirke i 609 under pave Bonifacius IV (608-615). Hvis denne angivelse er en del af den oprindelige epistelliste, må listen være blevet til efter 609, og det er jeg tilbøjelig til at mene er tilfældet

Kunze mener, at der er så mange andre punkter, der peger på en tilblivelse allerede i 500-tallet, at han forsøger at finde en anden løsning på det, der for ham bliver et problem med stationskirken *Maria Martyra*. Og hans løsningsforslag på problemet er, at denne angivelse af stationskirke er en senere interpolation (Kunze 1952, 201-203).

På mange punkter finder jeg, at Kunzes beskrivelse af W og de gåder, der dukker frem, når man forsøger nærmere at analysere W, er ganske overbevisende, men jeg undlader i denne sammenhæng at gøre et selvstændigt forsøg på at bestemme alderen på epistellisten. I stedet nøjes jeg med at holde mig til det, som jeg opfatter som den aktuelle konsensus repræsenteret af A.G. Martimort, som i sit oversigtsværk fra 1992 om de liturgiske læsninger skriver, at W repræ-

senterer romersk praksis i første del af 600-tallet (Martimort 1992, 31).

Spørgsmålet om epistellistens alder har tidligere været behandlet af G. Morin (1910, 72-74: slutningen af 500-t.), A. Wilmart (1913, 60: 600-t.), W. Frere (1935,27: muligvis før 608), G. Kunze (1952, 201-2003: midten af 500-t.), R. Dubois (1964,136: det ældste lag er en pavelig »Apostolus« fra 400-tallet) og Hans Thurn (1968, 18-23), samt A. Chavasse i flere artikler og bøger over en lang periode, senest i 1993.

Selv om perikopelisten er fra begyndelsen af 600-tallet, udelukker det ikke, at perikopevalget til enkelte dage og perioder kan være meget ældre, og sandsynligvis også er det i mange tilfælde. Men hvis man skal sige noget sikkert om det, skal man bruge andre kilder end W, og dem er der stor mangel på.⁷

Kirkeåret

Til indledning kan det være det relevant at bemærke, at »kirkeåret« måske er et anakronistisk begreb i forhold til W, idet begrebet forudsætter et komplet system med tekster til søndage og helligdage i et helt år. Og et sådant færdigudviklet system findes endnu ikke i W.

Der er fx ikke tekster til alle søndage i et helt kirkeår, men kun til ca. halvdelen, idet der mangler tekster til de fleste søndage efter pinse og før advent. Godt nok kan de fleste af de senere tekster til trinitatistiden findes i et tillæg med Paulus-tekster anført i bibelsk rækkefølge (nr. 215-255). Men der er sandsynligvis kun tale om et forslag til fri afbenyttelse og uden præcis tilknytning til bestemte søndage.

Og der er nogle inkonsekvenser i systemet. Hvis fx pinsedag (nr. 106) fejres på 7. søndag efter påske, er der ikke også plads til en 6.

⁷ I dansk sammenhæng har Chr. Thodberg inddraget W i flere sammenhænge og især været optaget af perikoperne efter teofani (W 20-23). Her læses der fire tekster fra Romerbrevet i umiddelbar forlængelse af hinanden, men med overspringelse af Rom. 13,1-7. Denne overspringelse kan ifølge Thodberg kun »forklares ud fra den antagelse, at tekstblokken hidrører fra en tid, hvor man af gode grunde ikke har villet opfordre til lydighed mod statsmagten, dvs. før kejser Konstantin« (Thodberg 2000, 264). Ud fra en helhedsvurdering forekommer det mig usandsynligt med en datering tilbage til begyndelsen af 300-tallet. En supplerende præmis for Thodbergs argumentation må være, at *lectio continua* er tegn på stor ælde. Ellers giver det ikke mening at være så optaget af en overspringelse. Denne præmis deler jeg ikke, og derfor finder jeg ikke argumentationen overbevisende.

søndag efter påskens oktav (nr. 99), som en del af en sammenhængende række på 9 søndage efter påskens oktav. Og den lille nummerede serie med 4 søndage efter jul (25. dec., nr. 26-29), harmonerer ikke godt med den lille serie på 4 dage efter teofani (6. jan., nr. 20-23) – i hvert fald ikke hvis teofani-serien er beregnet til at blive brugt på søndagene efter teofani og før septuagesima (nr. 34), sådan som det senere blev tilfældet. Flere andre eksempler på inkonsekvenser kan anføres.

At der mangler tekster til nogle søndage, er som udgangspunkt ikke overraskende, når der er tale om et gammelt perikopesystem. Kirkeåret har formentlig udviklet sig ved, at der blev valgt bestemte tekster til nogle særlige dage i kirkeåret, de store fester og helgendage. Og først over en længere periode er der blevet valgt faste tekster til alle søndage. I det gammelarmeniske lektionar fra Jerusalem i 400-tallet er der kun tekster til 5 søndage, mens W har tekster til ca. 32 søndage (jf. Villadsen 1989, især s. 43-44). Udviklingen kan have foregået forskelligt i Jerusalem og Rom, men som jeg læser W, repræsenterer den et stade, hvor »kirkeåret« ikke er færdigudviklet, og hvor der endnu ikke er faste tekster til alle kirkeårets søndage.

Hvis denne opfattelse af kirkeårets udvikling er rigtig, udgør søndagsteksterne ikke det grundlæggende skelet i kirkeårets opbygning, men er for mange søndages vedkommende tekster, der er blevet fikseret relativt sent. Før søndagsteksterne blev fikseret, har der været et mere eller mindre frit tekstvalg, som blev bestemt lokalt og ikke nødvendigvis var det samme år efter år, sådan som det er tilfældet i et færdigudviklet og fikseret kirkeårssystem. En afledet konsekvens af denne opfattelse er også, at »lectio continua« eller »banelæsning« med tekster i bibelsk rækkefølge ikke automatisk opfattes som tegn på stor alder og »oprindelighed«, men snarere det modsatte, idet begyndelsen til kirkeåret er tekster, der er valgt til at passe til en bestemt helligdag med en på forhånd givet profil. Og det giver et springende perikopevalg, når man skal udvælge en perikope med et indhold, der passer til dagen.

Søndage

Kirkeårets fikspunkter i W er de store helligdage: jul (nr. 2-7), teofani (nr. 18-19) og påskedag (nr. 86). De søndage, der er omtalt i W, relaterer sig til disse tre store helligdage. Pinsedag er omtalt (nr. 106, *in*

dominico Pentecosten), men der er ikke søndage, der klart relaterer sig til pinse.

Der er to grupper af søndage, der relaterer sig til jul, som indleder kirkeåret. Den første gruppe er fire nummererede søndage efter jul (nr. 26-29), og den anden er en serie adventstekster, der slutter kirkeåret (nr. 170-175). Den første gruppe af søndagstekster (nr. 26-29, *post natale Domini dominica I-III*) er forunderligt nok anbragt efter festen for Sebastian (20. januar, nr. 24-25) og også senere end teofani (6. januar, nr. 18-19). Det forekommer hverken logisk eller praktisk. Epistelteksterne er alle nytestamentlige.

Den anden gruppe tekster, der knytter sig til julen, er en serie på fem tekster til adventstiden (nr. 170-174, *de aduentu Domini*). Det fremgår ikke eksplicit af W, at der er tale om søndage, men der er sammenfald mellem advents-epistlerne i W og epistlerne til de senere klart bevidnede fire adventssøndage, så det forekommer sandsynligt nok. Fire af de fem adventstekster er nytestamentlige; men den anden (nr. 171) falder uden for det almindelige mønster, idet der er tale om en gammeltestamentlig læsning: Jer. 23,5-8. Den er også »mønsterbryder« i fx *Missale Lundense* 1514, hvor teksten bruges som sidste tekst i trinitatistiden (*dominica ultima post trinitatem*) og er den eneste søndag med en gammeltestamentlig tekst.

I W afslutter adventsteksterne »kirkeåret«, men der er ikke i håndskriftet markeret nogen overgang til et nyt afsnit fra nr. 175 til 176. Så udskillelsen af nr. 176-213 som et nyt afsnit med tekster til særlige lejligheder, grunder sig kun på en analyse af W og inddragelse af strukturen i senere liturgiske bøger. Hvis der som grundlag for W var et klart begreb om et »kirkeår«, skulle man her forvente en klar markering af, at kirkeåret var slut. Markeringen findes kun indirekte i form af en tekst til julens vigil (nr. 175, *in uigilias Domini*), som er anført umiddelbart efter adventsteksterne og peger tilbage til kirkeårets start med tekster til jul.

Epifani eller teofani (nr. 18-19, 6. januar) er næste hovedpunkt i kirkeåret, og hertil knytter sig umiddelbart en lille gruppe tekster *post Theophania* (nr. 20-23). Det fremgår ikke eksplicit af W, hvilken slags dage der er tale om. Teksterne er senere hen anvendt til 1. - 4. søndag efter helligtrekonger, og det er muligvis også meningen med W. Der kunne dog lige så vel være tale om tekster til hverdage i ugen efter teofani. Påsken har fuldt program på alle hverdage i den efterfølgende uge (nr. 87-92), og det har pinsen også (nr. 107-113). Så

teksterne i W til perioden efter teofani kunne lige så vel være tekster til hverdage. Det gammelarmeniske lektionar fra Jerusalem i 400-tallet har fx tekster til dagene nr. 2-8 efter epifani, men ikke tekster til søndage efter epifani (jf. Villadsen 1989, 36-37). En sådan tolkning vil også give bedre plads til en meningsfuld anvendelse af W's tekster til søndage *post natale Domini* (nr. 26-29). Men jeg er dog mest tilbøjelig til at betragte dem som søndagstekster. Der er tale om nytestamentlige læsninger fra Romerbrevet.

Det dominerende fikspunkt for søndagene i W er påskedag (nr. 86, *in dominico sca.*). Forud for påskedag findes følgende serie af søndage, begyndende med septuagesima og sluttende med palmesøndag:

- 34 In septuagissima ad scm. Laurentium: 1. Kor. 9,24-10,4
- 35 In sexagissima ad scm. Paulum: 2. Kor. 11,19-12,9
- 36 In quinquagissima: 1. Kor. 13,1-13
- 39 Quadragissima ad Lateranis: 2. Kor. 6,1-10
- 56 Ad scm. Laurentium in tricissima: Ef. 5,1-9
- 62 Dominica ante XXma ad Hierusalem: Gal. 4,22-31
- 70 Dominica ad scm. Petrum in mediana: Hebr. 9,11-15
- 75 Dominica indulgentia ad Lateranis: Fil. 2,5-11

Der er ikke en tekst til 2. søndag i fasten (mellem nr. 39 og nr. 56), hvilket hænger sammen med, at ugen forud har været forårets tamperuge med bl.a. et omfattende læseprogram til den afsluttende lørdag (nr. 45-50). Som følge heraf har søndagen formentlig været vakant. Den senere almindeligt brugte tekst til 2. søndag i fasten (1. Thess. 4,1-7) kan findes i W som nr. 50 til tamperlørdag.

I selve fastetiden har W tekster til mange hverdage (*feria*), og læsningerne på hverdage er fortrinsvis gammeltestamentlige læsninger, mens læsningerne på søndagene altid er nytestamentlige.

Efter påskedag findes en endnu længere serie af søndage. Selv om der i W et andet sted findes en pinsedag, tælles der i første omgang helt op til 10. søndag efter påske (9. søndag efter påskens oktav):

- 86 In dominico sco. ad sca. Maria: 1. Kor. 5,7-8
- 93 Dominica ad Lateranis: 1. Joh. 5,4-10
- 94 Dominica. I. post octabas Paschae: 1. Pet. 2,21-25
- 95 Dominica. II. post octabas Paschae: 1. Pet. 2,11-19

- 96 Dominica. III. post octobas Paschae: Jak. 1,17-21
 97 Domini. IIII. post octobas Pas.: Jak. 1,22-27
 98 Domi. V. post octobas Paschae: 1. Pet. 4,7-11
 99 Domi. VI. post octobas Pas.: 1. Joh. 4,16-21
 100 Domi. VII. post octobas Pas.: 1. Joh. 3,13-18
 101 Domi. VIII. post octobas Pas.: 1. Pet. 5,6-11
 102 Domi. VIII. post octobas Pas.: 1. Pet. 3,8-15

I senere tids praksis er der mellem nr. 98 og 99 indskudt pinsedag og pinsens oktav (trinitatis søndag). Hvis det havde været meningen i W, at det skulle være sådan, må det undre, at pinsen ikke er indarbejdet i listen og i nummereringen af søndage efter påske.

Alle søndagene efter påske har nytestamentlige epistler, og de er alle taget fra de katolske breve: 1. Johannesbrev, 1. Peterbrev og Jakobs brev. Det ligner et klart princip. Der er ingen gammeltestamentlige læsninger på søndagene, og der er heller ikke læsninger fra Apostlenes Gerninger, som ellers anvendes i stort omfang på hverdage i tiden efter påske, fx i ugen efter påske (nr. 87-90) og i ugen efter pinse (nr. 107-113).

Pinsedag (nr. 106, *in dominico Pentecosten*) er – af en eller anden grund – ikke anbragt på dens traditionelle plads som 7. søndag efter påske, men er anbragt senere sammen med nogle beslægtede helligdage (nr. 103-105), heriblandt Kristi himmelfarts dag.

Efter hverdagene i ugen efter pinse (nr. 107-113) følger tekster til en søndag, som formentlig har været søndag efter pinse. Der er tale om en tidlig form for alle helgens dag, og det fremgår af dagens navn, at det er en søndag (nr. 114-115, *domi. in nat. scorum.*). Men søndagen er ikke klart relateret til pinse.

Der tegner sig et ganske klart mønster for perikopestrukturen på de anførte søndage. Der er kun én epistel, og den er taget fra Det Nye Testamente. Perikopestrukturen på søndagene er altså 2-ledet: nytestamentlig epistel – evangelium. Der er kun to mulige undtagelser fra det generelle mønster.

Tamperdage

Et andet element, der fylder meget i kirkeåret, er de fire tamperuger, der er knyttet til de fire årstider: *quattuor tempora*. De pågældende uger er bygget op over en fælles skabelon. Der er to gammeltesta-

mentlige tekster til onsdag (*feria IIII*), én gammeltestamentlig tekst til fredag (*feria VI*) og en længere serie gammeltestamentlige læsninger til lørdag (*sabbato*) sluttende med en nytestamentlig epistel.

Forårets tamperuge findes i W efter 1. søndag i fasten (nr. 39, *quadragissima*). Her er det især læsningerne til lørdagen, der markerer sig klart (nr. 45-50, *sabbato ad scm. Petrum in XII lectiones mense primo*). På trods af dagens navn er der kun fire gammeltestamentlige læsninger (nr. 45-48), og der afsluttes med to nytestamentlige tekster. Forårets tamperuge er mere eller mindre blevet integreret i fastetiden og følger ikke helt den skabelon, der findes i de andre tamperuger.

Sommerens tamperuge findes i W i anden uge efter pinse. Om onsdagen læses to gammeltestamentlige læsninger (nr. 116-117), om fredagen en gammeltestamentlig læsning (nr. 118) og om lørdagen fire gammeltestamentlige læsninger (nr. 119-122). Der afsluttes med to nytestamentlige tekster (nr. 123-124), hvoraf den sidste senere finder anvendelse på 4. søndag efter trinitatis.

Efterårets tamperuge findes i en serie helgendage til efteråret, efter sankt Laurentius (nr. 140-141, 10. august) og forud for Michaels dag (nr. 152-153, 29. september). Om onsdagen læses to gammeltestamentlige tekster (nr. 142-143), om fredagen en enkelt (nr. 144) og om lørdagen seks gammeltestamentlige læsninger (nr. 145-150), som afrundes med en nytestamentlig læsning (nr. 151).

Den sidste tamperuge, vinterens tamperuge, er anbragt efter sankt Andreas (nr. 159-160, 30. november) og forud for adventsteksterne (nr. 170-174). Den følger den sædvanlige skabelon for tamperuger: onsdagen har to gammeltestamentlige læsninger (nr. 161-162), fredagen har en enkelt (nr. 163), mens lørdagen har fem gammeltestamentlige læsninger og afsluttes med en nytestamentlig epistel (nr. 169).

Karakteristisk for tamperdagene er, at der kun er tale om gammeltestamentlige læsninger bort set fra, at den lange serie om lørdagen afsluttes med en eller to nytestamentlige læsninger.

Hverdage

Epistelperikoperne på søndagene i W er (måske med en enkelt undtagelse) alle nytestamentlige epistler, og der kun én af slagsen. Sådan forholder det sig ikke med perikoperne på hverdage. Her bruges i

stedet normalt gammeltestamentlige læsninger eller læsninger fra Apostlenes Gerninger.

Der er ikke almindelige hverdage i tilknytning til jul eller teofani. Jeg ser her bort fra vinterens tamperuge (nr. 161-169), der indgår i serien med tekster til de fire årstider. Og jeg vurderer heller ikke, at den lille serie med tekster til perioden efter teofani er beregnet til at bruges på hverdage (nr. 20-23).

I fastetiden er der tekster til mange hverdage, men endnu ikke til alle. Og de er alle gammeltestamentlige læsninger (bort set fra de sidste læsninger til tamperlørdag, samt skærtorsdag og påskelørdag).

I ugen efter fastelavn er der tekster til onsdag (nr. 37) og til fredag (nr. 38).

I ugen efter 1. søndag i fasten er der tekster til alle hverdage. Ugen er tillige tamperuge. De andre tamperuger har kun tekster til onsdag, fredag og lørdag, men i denne uge er der også tekster til mandag (nr. 40), tirsdag (nr. 41) og torsdag (nr. 44). Det opfatter jeg som en kombination af fasteperiode og tamperuge. Men alle perikoperne er gammeltestamentlige, bortset fra de to afsluttende perikoper til tamperlørdag (nr. 49-50). Efter min vurdering er de nytestamentlige læsninger fra Paulus' breve udtryk for, at man til slut i tamperlørdagens læsninger går fra hverdags-status til søndags-status. Denne vurdering bestyrkes af, at der ikke er tekster til 2. søndag i fasten, sådan som der er til de andre søndage i fasten.

I den efterfølgende uge (efter den vakante 2. søndag) er der tekster til alle hverdage (nr. 51-55), bortset fra torsdag, der er »alitur-gisk«. Alle epistlerne er taget fra Det Gamle Testamente.

Samme mønster følges i ugen efter 3. søndag i fasten (nr. 57-61). Igen er alle teksterne gammeltestamentlige, og der mangler tekster til torsdag.

En lille variation eller udvidelse indføres i ugen efter midfaste (nr. 63-69), idet der er to gammeltestamentlige læsninger til onsdag (nr. 65-66) og til lørdag (nr. 68-69).

Ugen efter palmesøndag og op til påskedag har sin egen variation over mønsteret for fasteuger. Her er der to gammeltestamentlige læsninger både til mandag (nr. 76-77), til tirsdag (nr. 78-79) og til onsdag (Nr. 80-81). Skærtorsdag er der en nytestamentlig læsning (nr. 82), mens der langfredag er to gammeltestamentlige læsninger (nr. 83-84). Påskelørdag har en nytestamentlig læsning (nr. 85), som

tilsyneladende bryder mønsteret med kun gammeltestamentlige læsninger på hverdagene forud for påske. Den anvendte tekst (Kol. 3,1-4) findes i senere kilder som afslutning på påskevigilien med en lang serie gammeltestamentlige læsninger, fx i *Murbacher Comes* (Wilmart 1913, 41, nr. 68-69). Jeg vil mene, at det også er forklaringen på det tilsyneladende mønsterbrud i W, hvor det er ganske påfaldende, at der ikke er tekster til en påskevigil, som man ellers plejer at finde i liturgiske tekster fra oldkirken, fx i det gammelarmeniske lektionar fra Jerusalem i 400-tallet (jf. Villadsen 1989, 40, nr. XLIVb). Epistelvalget til påskelørdag i W afspejler, at W implicit forudsætter, at der har været en påskevigil, selv om teksterne af en eller anden grund ikke findes.

Som opfølgning på påsken er der en enkelt uge med læsninger til hverdagene (nr. 87-92). Her bruges der ikke gammeltestamentlige læsninger, og det opfatter jeg som udtryk for et princip. Læsningerne til de fire første hverdage er taget fra Apostlenes Gerninger, som ofte bruges i denne periode, men ikke på søndage (bortset fra pinsedag). Apostlenes Gerninger har i denne periode efter påske samme plads som gammeltestamentlige læsninger havde i perioden før påske, nemlig som tekstbase for læsninger på hverdage. Fredag og lørdag (nr. 91-92) afviger fra det, som jeg opfatter som det generelle mønster, idet der er nytestamentlige perikoper fra 1. Petersbrev. Perikoperne passer ind i serien søndagene efter påske (nr. 93-102), som alle har epistler fra de katolske breve. Jeg har ikke nogen forklaring på afvigelsen fra det, som jeg opfatter som et ellers konsekvent gennemført princip for perikopevalg.

Som opfølgning på pinsen er der en uge med læsninger til alle hverdage (nr. 107-113). Denne uge følger uden undtagelse det, som jeg opfatter som et princip: at hverdagene i denne periode har læsninger fra Apostlenes Gerninger.

Vigilier

Et karakteristisk element i ældre perikopeordninger til fremhævelse af kirkeårets store højtider er vigilier med lange serier af gammeltestamentlige læsninger (typisk 12 læsninger) om aftenen eller natten forud for selve højtidsdagen. I det gammelarmeniske lektionar er der fx sådanne vigilier forud for fejringen af Jesu Kristi fødsel den 6. januar og på påskelørdag (Villadsen 1989, 36 og 40 samt 46-48). Tilsva-

rende vigilier leder man mere eller mindre forgæves efter i W, men der er dog beskedne spor af vigilier.

Der er en vigil forud for juledag (nr. 175, *in uigiliis Dni.*). Der er dog kun en enkelt gammeltestamentlig læsning (Es. 62,1-4). Den indledende tekst i W (nr. 1, *in natale Dni ad sca. Maria*) skal formentlig opfattes som afsluttende nytestamentlig epistel til en vigil.

Der er i W intet spor af en vigil forud for teofani. Den skulle i givet fald have været placeret forud for nr. 18.

Endnu mere mærkeligt er, at der næsten ikke er spor af en vigil påskelørdag. Jeg opfatter dog den nytestamentlige læsning (nr. 85, *sabbato sco.*) som afslutningen på en vigil med mange gammeltestamentlige læsninger. Men de formodede gammeltestamentlige læsninger til vigilien er der ikke spor af i W.

De fire tamperlørdage med deres lange serier af gammeltestamentlige læsninger repræsenterer i W en tilsvarende gudstjenesteform, som vigilierne forud for højtiderne repræsenterer i andre perikopeordninger, men de indgår på en anden måde i kirkeårets helhedsstruktur.

At vigilier ikke er ukendt for W fremgår af, at der er anført tekster til vigilierne forud for flere helgendage i sommeren og efteråret. Det gælder følgende dage:

128	In uig. sci. Iohan. Bab.: Jer. 1,4-10
130	In uigiliis sci. Petri: Ap.G. 3,1-10
132	In uigiliis sci. Paulus: Gal. 1,11-20
138	In uigiliis sci. Laurenti: 2. Tim. 4,1-8
139	In uigiliis ubi supra: Sirak 51,1-12
157	In uigiliis sci. Andreae: Ef. 1,3-8
158	In uigiliis suprascripta: Sirak 31,8-11

Helgendage

I senere tiders perikopeordninger, fx i de middelalderlige missaler, er der to hovedafsnit. Det første afsnit indeholder teksterne til det bevægelige kirkeår (*proprium de tempore*), og det andet afsnit indeholder teksterne til helgendage og andre kalenderfaste dage i kirkeåret (*proprium de sanctis*). Sådan er det ikke i W, hvor de faste dage i kirkeåret findes sammen med de bevægelige dage.

Det første hovedafsnit i W (nr. 1-175) indeholder tekster til den del af kirkeåret, der er knyttet til påskedatoen, samt til de søndage og helligdage, der er bestemt af datoen for Jesu fødsel (25. december) og for teofani (6. januar). Endvidere er der tekster til en del helgendage, der er fastlagt til en bestemt dato i kalenderen, og som er skubbet ind på passende steder imellem de to store blokke, der er bestemt af henholdsvis jul og påske.

Den største blok med fikspunkt i den bevægelige påskedato er helt friholdt for kalenderfaste helgendage. Blokken begynder med septuagesima søndag (nr. 34) og slutter med søndagen efter pinse (nr. 114-115) eller måske først med tamperlørdag til sommerkvartalet (nr. 119-124).

I den første blok med tekster til jul og teofani er der også tekster til helgendage. Nogle har uden større praktiske problemer kunnet indgå sammen med de egentlige juletekster. Det gælder teksterne til Stefanus (nr. 8, 26. december), til Johannes evangelist (nr. 9-12, 27. december), de uskyldige børn (nr. 13, 28. december), til Silvester (nr. 14-15, 31. december), samt tekster til *In nat. sacerdotum* (nr. 16-17).

Derimod er der et upraktisk og uklart forhold mellem de kalenderfaste helgendage i januar, og de søndage der falder efter jul og teofani og før påskeblokken. Teksterne til Sebastian (nr. 24-25, 20. januar) er anbragt efter dagene til *post Theophania* og før søndagene *post natale Domini* (nr. 26-29). Imellem sidstnævnte gruppe og den store sammenhængende påskeblok er der fire tekster til Agnes og Agathe, som senere hen havde hver deres dato, Agnes den 21. januar og Agathe den 5. februar. Teksterne er nogenlunde på plads i kirkeåret, men et helt konsekvent system er ikke blevet udviklet.

I sidste del af kirkeåret er der to små blokke med helgendage, der er anbragt mellem de tre tamperuger. Den første blok (nr. 125-141) følger efter sommerens tamperuge, og den anden blok (nr. 152-160) følger efter efterårets tamperuge og forud for vinterens tamperuge.

I den første blok er der blandt andet tekster til Johannes Døber (nr. 128-129, 24. juni), Peter (nr. 130-131, 29. juni), Paulus (nr. 132-133, 30. juni), Filip og Jakob (nr. 134-135, 25. juli?), Sixtus (nr. 136-137, 6. august) og Laurentius (nr. 138-141, 10. august)

I den sidste blok er der tekster til ærkeenglen Mikael (nr. 152-153, 29. september), til kirkeindvielse m.m. (nr. 154-156) og til Andreas (nr. 157-160, 30. november).

Til forholdsvis mange af helgendagene er der to tekster til samme gudstjeneste, hvor den første er en nytestamentlig tekst og den sidste en gammeltestamentlig tekst. Det gælder følgende helgendage:

24-25	Sebastian: Hebr. 11,33-39 / Visd. 10,17-20
30-31	Agnes og Agathe: 2. Kor. 10,17-11,2 / Sirak 24,11-20
126-127	Johannes og Paulus: Rom. 8,28-39 / Sirak 44,10-15
134-135	Filip og Jakob: Ef. 4,7-13 / Visd. 5,1-5
136-137	Sixtus: 2. Kor. 1,3-7 / Sirak 39,6-13
138-139	Vigil til Laurentius: 2. Tim. 4,1-8 / Sirak 51,1-12
140-141	Laurentius: 2. Kor. 9,6-10 / Visd. 10,10-14
157-158	Vigil til Andreas: Ef. 1,3-8 / Sirak 31,8-11
159-160	Andreas: Rom. 10,10-18 / Sirak 44,25-45,9

Påfaldende er både det forhold, at der er to tekster, hvor den almindelige norm ellers ser ud til at være kun en tekst, og det forhold, at den gammeltestamentlige tekst kommer efter den nytestamentlige tekst. Det er en rækkefølge, som ikke ellers er almindelig anvendt. Jeg har en teori om, at dobbeltteksterne skal tage hensyn til, om helgendagen falder på en søndag eller på en hverdag. Den nytestamentlige tekst er efter denne teori beregnet til anvendelse i de år, hvor dagen falder på en søndag, og den gammeltestamentlige tekst er beregnet til anvendelse i de år, hvor dagen falder på en hverdag. Tilhængere af teorien om et »oprindeligt« perikopesystem med tre læsninger vil i dobbeltlæsningerne formentlig se spor af det gamle system. Men rækkefølgen i W passer ikke med denne teori, hvor det er et centralt punkt, at den første læsning er taget fra Det Gamle Testamente.

Jul og teofani

Jeg har med vilje udskudt til allersidst et forsøg på at beskrive princippet bag tekstvalget til juledag og teofani, da disse to helligdage forekommer mig at være de vanskeligste at forstå, hvis man især er interesseret i at finde frem til et eventuelt princip for anvendelse af gammeltestamentlige læsninger i W. Søndagene i påskeblokken har altid kun én epistel, og det er altid en nytestamentlig epistel. Det samme gælder påskedag og pinsedag, som også altid falder på en søndag. Men det gør juledag på 25. december kun en gang imellem,

og det samme gælder teofanidagen på 6. januar. De fleste år falder de to helligdage på hverdage.

Til teofani den 6. januar er der to tekster, først en nytestamentlig tekst (nr. 18, Tit. 3,4-7) og derefter en gammeltestamentlig tekst (nr. 19, Es. 60,1-6). At teksterne skulle være læst i den rækkefølge ved samme gudstjeneste forekommer usandsynligt ud fra en generel sammenligning med andre perikopesystemer, både tidligere og senere.

Mit bud på en mulig forklaring er, at den nytestamentlige tekst er beregnet til at bruges i de år, hvor 6. januar er en søndag, og den gammeltestamentlige tekst i de år, hvor 6. januar er en hverdag.

En anden mulig – og beslægtet – forklaring er, at den primære tekst til dagen er den gammeltestamentlige tekst, som jo også senere er den tekst, der bliver brugt til dagen. Det gælder fx *Murbacher Comes* (Wilmart 1913, 36) og *Missale Lundense* 1514. Og da epifanidagen normalt er en hverdag, vil det ikke være i modstrid med det princip, som ser ud til at gælde ellers i W, at der til søndage altid kun bruges en nytestamentlig epistel. Den første nytestamentlige tekst kan så være slutningen på den forudgående vigil med en lang serie gammeltestamentlige læsninger. Vigilien som sådan findes ikke i W, men det er mest sandsynligt, at der har været en vigil forud for epifani i Rom i 600-tallet, selv om det ikke har givet sig udslag i W.

Til juledag er der i W syv tekster (nr. 1-7, *in natale Dni.*). Den første er en nytestamentlig tekst (nr. 1, Rom. 1,1-6), derefter følger tre nytestamentlige tekster til gudstjenester i tre forskellige kirker (nr. 2-4), og til slut anføres tre gammeltestamentlige kirker til de samme tre kirker og i samme rækkefølge (nr. 5-7).

Den første af teksterne er efter al sandsynlighed beregnet til anvendelse som afsluttende nytestamentlig epistel ved en forudgående vigil. Vigilien er omtalt et andet sted i W, nemlig som nr. 175 ved kirkeårets afslutning efter teksterne til advent. Og det er i hvert fald den brug af perikopen, som findes i *Murbacher Comes*, hvor det eksplicit anføres, at teksten er beregnet til julens vigil (Wilmart 1913, 35).

De tre efterfølgende nytestamentlige epistler (nr. 2-4) er beregnet til at læses ved tre forskellige gudstjenester juledag. Det ses af, at de skal læses i tre forskellige kirker. De samme tre kirker – og i samme rækkefølge – er også rammen om de tre gammeltestamentlige læsninger til juledag (nr. 5-7). Efterfølgende praksis og interne observationer i W gør det sandsynligt, at læsningerne skal parres to og to. I

Mariakirken læses Tit. 2,11-15 (nr. 2) og/eller Es. 9,2-7 (nr. 5). I Anastasia læses Tit. 3,4-7 (nr. 3) og/eller Es. 61,1-62,12 (nr. 6). I den afsluttende gudstjeneste i Peterskirken læses Hebr. 1,1-12 (nr. 4) og/eller Es. 56,6-10 (nr. 7).

Hvis den oprindelige hensigt med teksterne har været, at både den nyttestamentlige og den gammeltestamentlige tekst har skullet læses ved samme gudstjeneste, er det påfaldende upraktisk, at læsningerne ikke er anført i umiddelbar forlængelse af hinanden. Og det er også påfaldende upraktisk, at den nyttestamentlige epistel er omtalt før den gammeltestamentlige tekst.

Efter min vurdering er det mest sandsynligt, at teksterne er alternative, og at man har skullet læse enten den ene eller også den anden tekst. Og når man tager hensyn til, hvordan gammeltestamentlige tekster ellers anvendes i W, har et sandsynligt princip været, at de nyttestamentlige epistler er beregnet til anvendelse i de år, hvor pågældende dag var en søndag, mens de gammeltestamentlige tekster blev anvendt i de år, hvor pågældende dag var en hverdag.⁸

Gammeltestamentlige læsninger

I den forudgående gennemgang af kirkeår og epistler i W har jeg forsøgt at finde principper for brug af gammeltestamentlige læsninger på henholdsvis søndage, tamperdage, hverdage i øvrigt, vigilier, helgendage samt jul og teofani. Opdelingen er foretaget ud fra en formodning om, at princip og perikopestruktur ikke er den samme på alle dage i kirkeåret. Og jeg vil nu forsøge at give et afsluttende overblik over brugen af gammeltestamentlige læsninger i den ordinære kirkeårsafdeling i W (nr. 1-175).

Det kan helt elementært konstateres, at der er mange gammeltestamentlige læsninger i W. Hvis man tæller antallet af perikoper i det

⁸ Efterfølgende har jeg fundet en rubrik i *Murbacher Comes*, som eksplicit formulerer dette princip: »*Si venerit vigl. vel natl. domini in dominica leg. apostolum si autem in alia die legis prophetam tantum*« (Wilmart 1913, 35). *Murbacher Comes* er et lektionar fra slutningen af 700-talet og tilhører generationen umiddelbart efter W. Rubrikken er anført efter julevigilien og før den første julegudstjeneste om natten. Teksterne til julevigilien og til de tre julegudstjenester anføres i rækkefølgen: nyttestamentlig epistel – gammeltestamentlig lektie - evangelium. Rubrikken formulerer en regel, hvorefter der skal vælges mellem de to første læsninger. På søndage læses kun den nyttestamentlige epistel. På de øvrige dage læses kun den gammeltestamentlige lektie.

ordinære kirkeår, er der 87 gammeltestamentlige perikoper og 88 nytestamentlige perikoper. I afrundet procenttal er der 50% gammeltestamentlige læsninger.

Det giver altså ikke mening at hævde, at gammeltestamentlige læsninger er bortfaldet i Rom i 600-tallet. Det giver kun mening, hvis man anakronistisk alene fokuserer på de dage i kirkeåret, der fra de oldkirkelige og middelalderlige ordninger blev videreført i alterbøgerne efter reformationens kraftige reduktion af kirkeåret.

Dernæst kan det konstateres, at gammeltestamentlige læsninger ikke bruges på søndage. Søndagene er karakteriseret ved, at der kun er én epistel, og at den er taget fra brevene i Det Nye Testamente. Søndagene har en to-ledet perikopestruktur: nytestamentlig epistel – evangelium. Der er nogle få undtagelser fra det generelle mønster. Det gælder pinsedag (søndag) med en læsning fra Apostlenes Gerninger, alle helgens søndag (efter pinse) med én eller to læsninger fra Johannes' Åbenbaring, samt muligvis en femte søndag i adventstiden med en læsning fra Det Gamle Testamente. Der er ikke på søndagene i W spor af, at der nogensinde i Rom har været en tre-ledet perikopestruktur med en indledende gammeltestamentlig læsning. Det udelukker ikke, at der har været det engang, men i givet fald er sporene forsvundet.

Gammeltestamentlige læsninger bruges i W kun på hverdage. Det gælder først og fremmest hverdage i fastetiden, fra askeonsdag og frem til påskedag. Dernæst gælder det dagene i »de fire årstider« (tamperdagene), hvor det almindelige mønster er, at onsdagen har to læsninger, fredagen en og lørdagen en længere serie på 4-6 gammeltestamentlige læsninger, der afrundes med en nytestamentlig epistel (eller to).

Gammeltestamentlige læsninger bruges i W endvidere på nogle »skæve« (kalenderfaste) helligdage, herunder jul, teofani og helgendage. Her er det sværere at finde et klart mønster for brugen af læsninger fra Det Gamle Testamente, og der er en del tilfælde, hvor der til samme dag både er en læsning fra Det Nye Testamente og en læsning fra Det Gamle Testamente. I forlængelse af ovenstående er jeg tilbøjelig til at se et princip, hvorefter de to læsninger skal opfattes som alternative læsninger, sådan at den nytestamentlige epistel bruges i de år, hvor pågældende dag falder på en søndag, og den gammeltestamentlige læsning i de år, hvor pågældende dag falder på en

hverdag. Det er kun en lidt spekulativ hypotese, som dog er i overensstemmelse med en rubrik i *Murbacher Comes* fra 700-tallet.

Hvor perikopestrukturen på søndage i W klart er to-ledet, er der ikke en tilsvarende klar og ensartet perikopestruktur på hverdage. Her er der ikke ensartethed, men pluralitet og variation. Der er eksempler på både en to-ledet, en tre-ledet og en fler-ledet perikopestruktur. Men der er ikke entydige eksempler på en tre-ledet perikopestruktur med en indledende gammeltestamentlig læsning efterfulgt af en nyttestamentlig epistel (samt den afsluttende evangelielæsning).

Eksemplerne på en to-ledet perikopestruktur med en gammeltestamentlig læsning som førstelæsning, skal især findes på hverdage i fastetiden, samt på de fire tamperfredage. Der er ikke et generelt princip i W, hvorefter læsninger på hverdage kun skal tages fra Det Gamle Testamente. Det fremgår af ugen efter påske og ugen efter pinse, hvor der fortrinsvis er valgt læsninger fra Apostlenes Gerninger. Så anvendelse af gammeltestamentlige læsninger på hverdage er også afhængig af kirkeårsperioden. Og her er der en klar tendens til, at gammeltestamentlige læsninger anvendes i fasteperioder.

Eksemplerne på dage med en tre-ledet perikopestruktur er mindre omfattende og bør opdeles i to undergrupper: en gruppe med to gammeltestamentlige læsninger og en gruppe med »ikke-evangeliske« læsninger både fra Det Nye Testamente og fra Det Gamle Testamente.

Eksemplerne med to gammeltestamentlige læsninger findes især i ugen mellem palmesøndag og påskedag (mandag, tirsdag, onsdag og langfredag). Endvidere på de fire tamperonsdage (det er formentlig en skrivefejl, at nr. 43 er henlagt til torsdag og ikke til tamperonsdag). Den dobbelte læsning fra Det Gamle Testamente ser ud til at fungere som en optrapning af fasten.

Hvor jeg er nogenlunde sikker på, at det på dage med to gammeltestamentlige læsninger er meningen, at de begge skal læses, er jeg mere usikker på meningen, når det drejer sig om dage med to epistler fra henholdsvis Det Nye Testamente og Det Gamle Testamente. I mange tilfælde er jeg af den opfattelse, at den mest sandsynlige tolkning er, at der er tale om alternative læsninger, og at der er tale om en to-ledet perikopestruktur (»epistel« - evangelium), hvor man har villet undgå at læse en gammeltestamentlig læsning på en søndag.

Eksemplerne omfatter de tre julemesser, måske også teofani, samt en del helgendage.

Hvis man vil se eksemplerne som rester af et »oprindeligt« treledet perikopesystem med en indledende gammeltestamentlig læsning efterfulgt af en epistel, er det en klar vanskelighed, at rækkefølgen i W oftest er den omvendte. Hvis man i W leder efter et eksempel på en gudstjeneste med to »ikke-evangeliske« perikoper, hvor den gammeltestamentlige læsning anføres før den nytestamentlige epistel, vil man lede forgæves. Eksemplet findes ikke i W.

Et mindre antal hverdage har flere end to gammeltestamentlige læsninger. Det drejer sig primært om de fire tamperlørdage, hvor der er fra 4 til 6 gammeltestamentlige læsninger, og hvor der afsluttes med en nytestamentlig epistel (samt et evangelium). På forhånd kunne man forvente at finde vigilier med en tilsvarende perikopestruktur forud for de store højtidsdage, men de findes af en eller anden grund ikke i W. Vigilier findes, men uden en lang serie af gammeltestamentlige læsninger.

Den korte konklusion på ovenstående må være, at gammeltestamentlige læsninger i W fortrinsvis bruges på hverdage i perioder med fastekarakter. De er undertiden kombineret med andre gammeltestamentlige læsninger ved samme gudstjeneste, men de er normalt ikke kombineret med en nytestamentlig epistel. Der findes ikke klare eksempler på eller spor af den formodede »oprindelige« trelede perikopestruktur med en indledende gammeltestamentlig læsning efterfulgt af en nytestamentlig epistel.

Perspektiver

Det princip for brugen af gammeltestamentlige læsninger, som jeg mener at finde i W, fortsætter i den vestlige liturgi, hvor det er den romerske liturgi, der bliver den dominerende. Gammeltestamentlige læsninger bruges ikke ved højmesse-gudstjenester på søndage, men bruges fortsat på hverdage i perioder med fastekarakter. Og antallet af gammeltestamentlige læsninger er ikke faldende, men tvært imod stigende i takt med, at kirkeåret udbygges og nye dage kommer til.

I en analyse af den tidligste udvikling har Antoine Chavasse i undersøgelse fra 1993, *Les lectionnaires romains de la messe au VIIe et au VIIIe siècle*, undersøgt fire andre gamle romerske lektionarer fra perioden umiddelbart efter W. Det drejer sig om Corbie-lektionaret ud-

givet af W.H. Freere (1935, 1-24), Alkuins lektionar udgivet af A. Wilmart (1937, 136-197), Murbacher Comes udgivet af A. Wilmart (1913, 25-69) samt et lektionar i manuskriptet Parisinus 9451 udgivet af R. Amiet (1959, 335-367). I den sammenhæng har Chavasse bl.a. lavet et indeks i tabelform over de gammeltestamentlige læsninger i de fem gamle romerske lektionarer (Chavasse 1993, tom. I, 49-54). Her kan man umiddelbart se, at antallet af gammeltestamentlige læsninger er blevet forøget fra W til de fire efterfølgende lektionarer.

I de efterfølgende århundreder er antallet af gammeltestamentlige læsninger ikke blevet reduceret. Og hvis man springer frem til senmiddelalderlige missaler, umiddelbart forud for reformationen, vil man også her finde et stort antal gammeltestamentlige læsninger, som er anvendt efter et lignende princip som i W. Hvis man som et forholdsvis nemt tilgængeligt eksempel bruger *Missale Lundense* fra 1514, vil man i afsnittet med tekster til det bevægelige kirkeår (*proprium de tempore*) finde, at der er i alt 248 ikke-evangeliske perikoper, hvoraf 103 er taget fra Det Gamle Testamente. Og de gammeltestamentlige læsninger bruges ikke på søndage, men kun på hverdage i visse perioder af kirkeåret, mest markant i fastetiden i perioden efter askeonsdag samt i de fire årlige tamperuger.

I den danske reformation valgte man meget hurtigt at reducere kirkeåret kraftigt, sådan at den dominerende grundstamme bestod af årets søndage. Perikopevalget blev i store træk videreført uændret, og det kom til at betyde, at den efterreformatoriske alterbog kun i beskedent omfang omfattede gammeltestamentlige læsninger, fordi søndagene kun havde nytestamentlige epistler. I Peder Palladius' alterbog fra 1556 er der kun gammeltestamentlige læsninger til fem dage, nemlig Helligtrekongers dag (Es. 60,1-6), Mariæ renselsesdag (Mal. 3,1-4), Mariæ bebudelsesdag (Es. 7,10-15), Sankt Hans (Es. 49,1-6) og Mariæ besøgsdag (Es. 11,1-10).

Det kunne ligne et princip, at man i den reformatoriske alterbog ikke ville have gammeltestamentlige læsninger. Det er dog efter min vurdering ikke tilfældet.⁹ Bortfaldet af gammeltestamentlige læsnin-

⁹ Jeg vurderer her klart anderledes end W. Rothe, der i sin bog om det danske kirkeår nærmest betragter det som »uluthersk« at have gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten (Rothe 1878, 38). Efter min vurdering er den svage brug af gammeltestamentlige læsninger i de danske alterbøger efter reformationen et utilsigtet resultat af en konservativ holdning til perikopevalget og en samtidig reduktion af kirkeåret. På de dage i kirkeåret, hvor det katolske missale i forvejen havde gammeltestamentlige læsninger, blev de (Fodnoten fortsætter på næste side)

ger på reformationstiden hænger ganske enkelt sammen med, at gammeltestamentlige læsninger i de senmiddelalderlige missaler ikke blev brugt på søndage (med en enkelt undtagelse), men kun på hverdage. Og de fem helligdage med gammeltestamentlige læsninger i Palladius' alterbog er netop heller ikke søndage, men »skæve« (kalenderfaste) helligdage, der oftest falder på en hverdag. Alle søndagene har nytestamentlige epistler.

Man kunne måske også formode, at den lave frekvens af gammeltestamentlige læsninger i den efterreformatoriske alterbog skyldes, at gammeltestamentlige læsninger var bortfaldet allerede i oldkirken. At sidstnævnte forklaring ikke uden videre er en dækkende forklaring mener jeg at have påvist i dette forsøg på en analyse af princippet for brug af gammeltestamentlige læsninger i W. I romersk gudstjenestetradition i første halvdel af 600-tallet var der mange gammeltestamentlige læsninger, og de blev bevaret helt op til de senmiddelalderlige missaler i begyndelsen af 1500-tallet.¹⁰

Forklaringen er kun korrekt, hvis det kan påvises, at der »oprindelig« i Rom ved nadvergudstjenester på søndage var en tre-ledet perikopestruktur med en fast indledende gammeltestamentlig læs-

opretholdt. Det gælder Helligtrekongers dag, Mariæ renselsesdag, Mariæ bebudelsesdag og Sankt Hans. På Mariæ besøgesdag blev en gammeltestamentlig læsning erstattet med en anden gammeltestamentlig læsning: Es. 11,1-10 (jf. Palladius 1556, 132). Dette skete efter beslutning i Kirkeordinansen 1537/1539 og er i klart vidnesbyrd om, at der ikke i reformationens gudstjenestereform er tale om et principielt fravalg af gammeltestamentlige læsninger.

¹⁰ En mulig forklaring på, at man ofte har set bort fra denne elementære kendsgerning, kan være, at man anakronistisk har koncentreret opmærksomheden om de dage i kirkeåret, der var i aktuel brug. En sådan anakronistisk tilgang finder man eksempelvis i den tabel, som findes i Wilh. Rothes bog om *Det danske Kirkeaar* (Rothe 1878, mellem s. 318 og 319). Rothe anfører i tabellen perikoper fra *Hieronymi Comes*, men anfører kun perikoper fra de dage i kirkeåret, som også fandtes i den danske alterbog i 1800-tallet, og derved kommer det fejlagtigt til at se ud, som om der næsten ikke er gammeltestamentlige læsninger i *Hieronymi Comes*. Som grundlag for tabellen har Rothe brugt Jacobus Pamelius' værk med latinske liturgiske tekster, hvis førsteudgave er fra 1571 (Rothe 1878, 303, note 9). På Det kgl. Bibliotek findes en udgave af værket fra 1675: *Rituale ss. patrum latinorum, sive liturgicon latinum*. Bind II, s. 1-61, er en udgave af *Divi Hieronymi Comes sive Lectionarius*. En stikprøveundersøgelse tyder på, at der er tale om et lektionar, der minder meget om *Murbacher Comes* (Wilmart 1913, 25-69). Der er i givet fald tale om et lektionar fra perioden efter W, formentlig fra 700-tallet, og lektionaret indeholder et stort antal gammeltestamentlige læsninger til dage, som ikke er medtaget i Rothes forenkledte tabel, men som altså findes i Pamelius udgave af *D. Hieronymi Comes, sive Lectionarius*.

ninger, som skulle være faldet væk i løbet af 400-tallet. Når man ser på principperne for brugen af gammeltestamentlige læsninger i W, forekommer det svært at forestille sig, at gammeltestamentlige læsninger er bortfaldet på søndage, men bevaret på eller overført til hverdage i fastetiden.¹¹ Jeg vil ikke udelukke muligheden af en liturgisk reform i Rom i 400-tallet, som radikalt laver om på den grundlæggende perikopestruktur og fjerner en »oprindelig« fast indledende gammeltestamentlig læsning.¹² Men det forekommer mig mere sandsynligt, at princippet om ved nadvergudstjenester på søndage kun at have to nytestamentlige læsninger (epistel og evangelium) og kun bruge gammeltestamentlige læsninger på hverdage har rødder længere tilbage i romersk gudstjenestetradition end til 600-tallet, hvor det findes i Würzburger Comes.

¹¹ Dette resonnement skal ikke forestille at være noget bevis, men kun udgangspunkt for en fornyet undersøgelse af det traditionelle argument for, at der oprindeligt var en tredelt perikopestruktur i Rom. Argumentet går ud på, at de liturgiske sange i gudstjenestens indledning oprindeligt var tilpasset en perikopestruktur med tre bibelske læsninger, da man ikke kan forestille sig, at gradualsalme og halleluja er fulgt lige efter hinanden. Den oprindelige gudstjenesteordning må efter denne argumentation have været: gammeltestamentlig læsning – gradualsalme – nytestamentlig epistel – halleluja – evangelium. Argumentet kan være rigtigt, men det er af spekulativ karakter, og det burde underbygges med supplerende observationer, hvis det skal betragtes som en etableret kendsgerning uden for diskussion. Jf. Dubois (1964), 132-133.

¹² Der er tvært imod spor, der peger i en anden retning: at det er gammel tradition i Rom, at der kun læses fra Det Nye Testamente. I *Liber pontificalis* skriver forfatteren om pave Cølestin I (død 432): »Hic fecit ut psalmi CL David ante sacrificium psalli, quod ante non fiebat, nisi tantum epistolae Pauli et sanctum evangelium, et sic missae celebrantur« (Her citeret fra Dubois 1964, 132). Udsagnet er ikke éntydigt, men kan godt læses som et udsagn om, at der ved højmesser i første del af 400-tallet kun var to bibelske perikoper, og at den første var taget fra Paulus' breve.

BILAG 1: Oversigt over Würzburger Comes

Efterfølgende oversigt medtager alle 255 numre i W og er udarbejdet på grundlag af G. Morins udgave (1910).

Der er dog foretaget nogle forenklinger i forhold til Morins udgave og i forhold til originalen. Nummereringens romertal er erstattet af arabertal. Originalen bruger ikke store begyndelsesbogstaver i navne, sådan som det er tilfældet i efterfølgende oversigt. I håndskriftet markeres forkortelser med en streg over bogstaverne, mens de her er erstattet af et traditionelt forkortelsespunktum. W afgrænser perikoperne ved at anføre begyndelsesord og slutningsord. Denne bibelhenvielse er her erstattet af en traditionel forkortelse med bibelskrift, kapiteltal og verstal. Morin anfører ikke kapiteltal og verstal, som har skullet slås op i Vulgata med hjælp fra forskellige hjælpemidler. Det har ikke altid været muligt at identificere perikopen helt præcist og sikkert.

Der er endvidere i skarp parentes anført det aktuelle kirkeårsnavn, hvor der er en vis korrespondens med det danske kirkeår. Det er tilføjet som en orienteringshjælp og skal anvendes med varsomhed.

[I: Liste over kirkeårets epistler]

- 1 In natale Dni. ad sca. Maria: Rom. 1,1-6
- 2 Ad sca. Maria: Tit. 2,11-15
- 3 Ad sca. Anastassia : Tit. 3,4-7
- 4 Ad scm. Petrum [Juledag]: Hebr. 1,1-12
- 5 Ad sca. Maria [Juledag]: Es. 9,2-7
- 6 Ad sca. Anastassia : Es. 61,1-62,12
- 7 Ad scm. Petrum : Es. 52,6-10
- 8 In nat. sci. Stephani [Anden juledag]: Ap.G. 6,8-7,60
- 9 In nat. sci. Iohannis euag. : Sirak 15,1-6
- 10 In nat. sci. Iohannis euang.: Visd. 10,10-14
- 11 In nat. sci. Iohann. euang.: Ef. 1,3-8
- 12 Unde supra: Ef. 2,19-22
- 13 In nat. innocentum: Åb. 14,1-5
- 14 In nat. sci. Siluestri: Hebr. 7,23-27
- 15 In nat. ubi supra: Hebr. 13,9-16
- 16 In nat. sacerdotum quorum supra: Sirak 44-45
- 17 In nat. quorum supra: Sirak 31,8-11

- 18 In Theophania [Helligtrekonger]: Tit. 3,4-7
 19 In Theophania [Helligtrekonger]: Es. 60,1-6
 20 Post Theophania [1. s. e. h3k.]: Rom. 12,1-5
 21 Alia post Theophania [2. s. e. h3k.]: Rom. 12,6-16
 22 Alia post Theophania [3. s. e. h3k.]: Rom. 12,16-21
 23 Alia post Theophania [4. s. e. h3k.]: Rom. 13,8-10
 24 In nat. sci. Sebastiani : Hebr. 11,33-39
 25 In nat. ubi supra: Visd. 10,17-20
 26 Post. nat. Dni. dominica I [Julesøndag]: Gal. 4,1-7
 27 Post nat. Dni. dominica II [Sidste s. e. h3k.]: Kol. 1,25-28
 28 Post nat. Dni. dominica III: 1. Tim. 1,15-17
 29 Post nat. Dni. dominica IIII: Hebr. 3,1-6
 30 In nat. scarum. Agnae et Agathae: 2. Kor. 10,17-11,2
 31 In nat. scarum. suprascriptarum: Sirak 24,11-20
 32 In nat. ubi supra: Sirak 51,1-12
 33 In nat. scarum. unde supra: Sirak 51,13-17.
 34 In septuagissima ad scm. Laurentium [Sept.]: 1. Kor. 9,24-10,4
 35 In sexagissima ad scm. Paulum [Seksag.]: 2. Kor. 11,19-12,9
 36 In quinquagissima [Fastelavn]: 1. Kor. 13,1-13
 37 Feria IIII ad sca. Sabina: Joel 2,12-19
 38 Feria VI ad scos. Iohannem et Paulum: Es. 58,1-9
 39 Quadragissima ad Lateranis [1. s. i fasten]: 2. Kor. 6,1-10
 40 Feria. II. ad Uincula: Ez. 34,11-16
 41 Feria. III. ad sca. Anastassia: Es. 55,6-11
 42 Feria. IIII. ad sca. Maria mensi primi: 2. Mos. 24,12-18
 43 Feria. V. ad sca. Maria: 1. Kong. 19,3-8
 44 Feria. VI. ad Apostolos: Ez. 18,20-28
 45 Sabbato ad scm. Petrum in XII. lect.: 5. Mos. 26,15-19
 46 Lectio II. Ubi supra: 5. Mos. 11,22-25
 47 Lectio III. Ubi supra: 2. Makk. 1,23-27
 48 Lectio IIII. Ubi supra: Sirak 36,1-10
 49 In lec. XII. mens primo: 1. Thess. 5,14-23
 50 Item alia unde supra [2. s. i fasten]: 1. Thess. 4,1-7
 51 Feria. II. ad scm. Clementem: Dan. 9,15-19
 52 Feria. III. ad sca. Balbina: 1. Kong. 17,8-16
 53 Feria. IIII. ad sca. Cecilia: Est. 13,9-17
 54 Feria. VI. ad scm. Uitale: 1. Mos. 37,6-22
 55 Sabbato ad scos. Marcellinum et Petrum: 1. Mos. 27,6-40
 56 Ad scm. Laurentium in tricissima [3. s. i fasten]: Ef. 5,1-9

- 57 Feria. II. ad scm. Marcum: 2. Kong. 5,1-15
 58 Feria. III. ad sca. Potentiana: 2. Kong. 4,1-7
 59 Feria. IIII. ad scm. Syxtum: 2. Mos. 20,12-24
 60 Feria. VI. in scm. Laurentium in Lucine: 4. Mos. 20,1-13
 61 Sabbato ad sca. Susanna: Dan. 13,1-62
 62 Dominica ante XXma ad Hierusalem [Midfaste]: Gal. 4,22-31
 63 Feria. II. ad IIII. coronatos: 1. Kong. 3,16-28
 64 Feria. III. ad scm. Laurentium in Damasi: 2. Mos. 32,7-14
 65 Feria. IIII. ad scm. Paulum in mediana: Ez. 36,23-28
 66 Secunda ubi supra: Es. 1,16-19
 67 Feria. VI. ad scm. Eusebium: 1. Kong. 17,17-24
 68 Die sabbatorum ad scm. Laurentium in mediana: Es. 49,8-15
 69 Ad scm. Laurentium ubi supra: Es. 55,1-11
 70 Dominica ad scm. Petrum in mediana: Hebr. 9,11-15
 71 Ad scm. Crisogonum: Jon. 3,1-10
 72 Feria. III. ad scm. Cyriacum: Dan. 14,27-42
 73 Feria. IIII. ad scm. Marcellum: 3. Mos. 19,11-19
 74 Feria. VI. ad scm. Stephanum: Jer. 17,13-18
 75 Dominica indulgentia ad Lateranis [Palmesøndag]: Fil. 2,5-11
 76 Ad scos. Nereum et Achileum: Es. 50,5-10
 77 Secunda ubi supra: Zak. 11,12-13,9
 78 Feria. III. ad sca. Prisca: Jer. 11,18-20
 79 Secunda ubi supra: Visd. 2,12-22
 80 Feria. IIII. ad sca. Maria: Es. 62,11-63,7
 81 Es. 53,1-12
 82 Feria. V. ad Lateranis quando crisma conficitur: 1. Kor. 11,20-32
 83 Feria. VI. ad Hierusalem: Hos. 6,1-6
 84 Feria. VI. ubi supra: 2. Mos. 12,1-11
 85 Sabbato sco. ad Lateranis: Kol. 3,1-4
 86 In dominico sco. ad sca. Maria [Påskedag]: 1. Kor. 5,7-8
 87 Feria. II. ad scm. Petrum [2. påskedag]: Ap.G. 10,37-43
 88 Feria. III. ad scm. Paulum: Ap.G. 13,16-33
 89 Feria IIII. ad scm. Laurentium: Ap.G. 3,12-19
 90 Feria V. in Bassilica Apostolorum: Ap.G. 8,26-41
 91 Feria. VI. ad sca. Maria Martyra: 1. Pet. 3,18-22
 92 Die sabbati in Lateranis: 1. Pet. 2,1-10
 93 Dominica ad Lateranis [1. s. e. påske]: 1. Joh. 5,4-10
 94 Dominica. I. post octabas Paschae [2. s. e. påske]: 1. Pet. 2,21-25
 95 Dominica. II. post octabas Paschae [3. s. e. påske]: 1. Pet. 2,11-19

- 96 Dominica. III. post octobas Paschae [4. s. e. påske]: Jak. 1,17-21
 97 Domini. IIII. post octobas Pas. [5. s. e. påske]: Jak. 1,22-27
 98 Domi. V. post octobas Pashae [6. s. e. påske]: 1. Pet. 4,7-11
 99 Domi. VI. post octobas Pas. [1. s. e. trin.]: 1. Joh. 4,16-21
 100 Domi. VII. post octobas Pas. [2. s. e. trin.]: 1. Joh. 3,13-18
 101 Domi. VIII. post octobas Pas. [3. s. e. trin.]: 1. Pet. 5,6-11
 102 Domi. VIIII. post octobas Pas. [5. s. e. trin.]: 1. Pet. 3,8-15
 103 In laetania maiore: Jak. 5,16-20
 104 In ascensa Dni. [Kristi himmelfart]: Ap.G. 1,1-11
 105 In sabbato Penticosten: Ap.G. 19,1-8
 106 In dominico Penticosten [Pinsedag]: Ap.G. 2,1-11
 107 Feria. II. ad Uincula [Anden pinsedag]: Ap.G. 10,42-48
 108 Feria. III. ad sca. Anastassia: Ap.G. 8,14-17
 109 Feria. IIII. ad sca. Maria: Ap.G. 2,14-21
 110 Ubi supra: Ap.G. 5,12-16
 111 Feria V. ad Apostolos: Ap.G. 8,5-8
 112 Feria. VI. ad scos. Iohannem et Paulum: Ap.G. 2,22-28
 113 Ad scm. Stephanum: Ap.G. 13,44-52
 114 Domi. in nat. scorum.: Åb. 7,9-12
 115 Item unde supra: Åb. 7,13-17
 116 Feria. IIII. ad sca. Maria: Visd. 1,1-7
 117 Ubi supra: Es. 44,1-3
 118 Feria. VI. ad Apos.: Joel 2,23-27
 119 Sabbato ad scm. Petrum: Joel 2,28-32
 120 Ubi supra: 3. Mos. 23,10-21
 121 Ubi supra: 5. Mos. 26,1-11
 122 Ubi supra: 3. Mos. 26,3-12
 123 Ubi supra: Rom. 5,1-5
 124 Ubi supra [4. s. e. trin.]: Rom. 8,18-23
 125 In nat. scorum.: Ordsp. 3,13-20
 126 In nat. scorum. Iohan. et Pauli: Rom. 8,28-39
 127 Unde supra: Sirak 44,10-15
 128 In uig. sci. Iohan. Bab.: Jer. 1,4-10
 129 In nat. subi supra: Es. 49,1-7
 130 In uigilias sci. Petri: Ap.G. 3,1-10
 131 In nat. sci. Petri: Ap.G. 12,1-11
 132 In uigilias sci. Pauli: Gal. 1,11-20
 133 In nat. sci. Pauli: Ap.G. 9,1-22
 134 In nat. apos. Philippi et Iacobi: Ef. 4,7-13

- 135 In nat. ubi supra: Visd. 5,1-5
 136 In nat. sci. Syxti: 2. Kor. 1,3-7
 137 In nat. ubi supra: Sirak 39,6-13
 138 In uigilias sci. Laurenti: 2. Tim. 4,1-8
 139 In uigilias ubi supra: Sirak 51,1-12
 140 In nat. sci. Laurenti: 2. Kor. 9,6-10
 141 In nat. ubi supra: Visd. 10,10-14
 142 Feria III ad sca. Maria: Am. 9,13-15
 143 Ubi supra: Neh. 8,1-10
 144 Feria VI. ad Apostolos: Hos. 14,2-10
 145 Sabbato ad scm. Petrum: 3. Mos. 23,26-32
 146 Ubi supra: Jer. 30,8-11
 147 Ubi supra: 3. Mos. 23,39-43
 148 Ubi supra: Mika 7,14-20
 149 Ubi supra: Zak. 8,14-19
 150 Ubi supra: 2. Mos. 32,11-14
 151 Ubi supra : Hebr. 9,2-12
 152 In nat. angeli: Åb. 1,1-5
 153 Cuius supra: 1. Kor. 1,4-8
 154 In dedicatione aecclisiae: 1. Kor. 3,8-15
 155 In dedicatione aecclisiae: Åb. 21,2-5
 156 In dedicatione oratori: Åb. 21,9-27
 157 In uigilias sci. Andreae: Ef. 1,3-8
 158 In uigilias suprascripta: Sirak 31,8-11
 159 In nat. sci. Andreae: Rom. 10,10-18
 160 In nat. sci. Andreae: Sirak 44,25-45,9
 161 Feria III. ad sca. Maria: Es. 2,2-5
 162 Ubi supra: Es. 7,10-15
 163 Feria VI. ad Apost.: Es. 11,1-5
 164 Sabbato ad scm. Petrum: Es. 19,20-22
 165 Ubi supra: Es. 35,1-7
 166 Ubi supra: Es. 40,9-11
 167 Ubi supra: Es. 42,1-9
 168 Ubi supra: Es. 45,1-8
 169 Ad scm. Petrum: 2. Thess. 2,1-8
 170 De aduentu Dni. [1. s. i advent]: Rom. 13,11-14
 171 De aduentu Dni.: Jer. 23,5-8
 172 De aduentu Dni [2. s. i advent]: Rom. 15,4-13
 173 De aduentu Dni. [3. s. i advent]: 1. Kor. 4,1-5

- 174 De aduentu Dni. [4. s. i advent]: Fil. 4,4-7
 175 In uigilias Dni.: Es. 62,1-4

[II: Læsninger til særlige lejligheder]

- 176 In ordinatione diaconorum: 1. Tim. 3,8-13
 177 In ordina. presbyterorum: Tit. 1,1-9
 178 In ordina. episco.: Tit. 1,7-9
 179 Item ut supra: 1. Tim. 3,1-7
 180 In ieiunio de nat. papae: Neh. 1,4-11
 181 In nat. papae: Hebr. 5,1-6
 182 In nat. papae: Sirak 44-45
 183 In nat. papae: Tob. 13,12-19
 184 Item in nat. papae: 5. Mos. 28,1-10
 185 In nat. papae: 5. Mos. 28,9-12
 186 In nat. papae: 2. Sam. 7,8-16
 187 Ad sponsas uelandas: 1. Kor. 6,15-20
 188 Item ut supra: 1. Kor. 7,32-35
 189 In nat. scorum.: Sirak 14,22-15,6
 190 Unde supra: Visd. 3,1-9
 191 Item ut supra: Visd. 5,16-22
 192 Item unde supra: Ordsp. 10,28-11,11
 193 Item ut supra in nat. scorum.: Ordsp. 15,2-9
 194 In nat. scae. Sabinae: Ordsp. 31,10-31
 195 In laetania tempore belli: Es. 37,1-7
 196 Item ut supra: Es. 37,15-35
 197 Unde supra: Es. 38,1-6
 198 Unde supra: Jer. 7,1-7
 199 Item unde supra: Jer. 8,4-?
 200 Item unde supra: Jer. 9,4-9
 201 In sterilitate pluiae: Jer. 17,5-10
 202 Item ut supra: Jer. 18,1-6
 203 Item ut supra: Jer. 14,19-22
 204 In die belli: Jer. 22,3-4
 205 Item ut supra: Jer. 42,7-12
 206 Item ut supra: Klages. 3,22-57
 [207-209: Numrene findes ikke på listen]
 210 Item ut supra: Dan. 6,16-23
 211 In agendis: 2. Makk. 12,42-46
 212 Item ut supra: Ez. 37,1-14

213 In dedicatione aecclesiae: 1. Kong. 8,14-34

[III: Tillæg med tekster uden nærmere angivelse af tid og sted]

214	Rom. 5,6-11
215	Rom. 5,18-21
216 [6. s. e. trin.]	Rom. 6,3-11
217 [7. s. e. trin.]	Rom. 6,19-23
218	Rom. 8,1-6
219 [8. s. e. trin.]	Rom. 8,12-17
220 [9. s. e. trin.]	1. Kor. 10,6-13
221 [10. s. e. trin.]	1. Kor. 12,2-11
222	1. Kor. 15,39-46
223 [12. s. e. trin.]	2. Kor. 3,4-11
224	2. Kor. 4,5-10
225	2. Kor. 5,1-11
226	2. Kor. 6,14-7,1
227 [13. s. e. trin.]	Gal. 3,16-22
228 [14. s. e. trin.]	Gal. 5,16-24
229 [15. s. e. trin.]	Gal. 5,25-6,10
230 [16. s. e. trin.]	Ef. 3,13-21
231 [17. s. e. trin.]	Ef. 4,1-6
232 [19. s. e. trin.]	Ef. 4,23-28
233 [20. s. e. trin.]	Ef. 5,15-21
234 [21. s. e. trin.]	Ef. 6,10-17
235 [22. s. e. trin.]	Fil. 1,6-11
236 [23. s. e. trin.]	Fil. 3,17-21
237 [24. s. e. trin.]	Kol. 1,9-14
238	Kol. 1,12-18
239	Kol. 2,8-13
240	Kol. 3,5-11
241	Kol. 3,12-17
242	1. Thess. 2,9-13
243	2. Thess. 2,14-3,5
244	2. Thess. 3,6-13
245	1. Tim. 1,3-14
246 In aduentu Iudicum: 1. Tim. 2,1-7	
247	1. Tim. 6,7-14
248	2. Tim. 1,8-13
249	2. Tim. 2,22-3,15

250	Hebr. 1,13-2,3
251	Hebr. 10,32-38
252	Hebr. 4,11-16
253	Hebr. 12,3-9
254	Hebr. 12,12-23
255	Hebr. 13,17-21

BILAG 2: Epistlerne i første tekstrække

Efterfølgende er en oversigt over epistlerne i første tekstrække i *Den Danske Alterbog* fra 1992 med særligt henblik på at kommentere forholdet til epistlerne i W. Oversigten følger kirkeårsrækkefølgen i alterbogen 1992, og de anførte perikoper er alterbogens epistelperikoper til første tekstrække.

1. søndag i advent: Rom. 13,11-14. Samme perikope findes W som den første af 5 tekster til adventstiden (nr. 170, *de aduentu Dni.*). I W findes perikoperne til advent som afslutning på kirkeåret. Det fremgår ikke helt klart af W, om teksterne er beregnet til at læses på søndage. Som tekst nr. 171 til *de aduentu Dni.* anfører W en gammeltestamentlig tekst: Jer. 23,5-8. Hvis den i W er beregnet til at blive brugt på en adventssøndag, falder teksten uden for det princip, som jeg mener ellers har været brugt i W. I Hans Tausens postil fra 1539 bruges Jer. 23,5-8 til 25. søndag efter trinitatis, mens den ikke har været brugt i officielle danske alterbøger.¹³

2. søndag i advent: Rom. 15,4-7. Findes også i W som nr. 172.

3. søndag i advent: 1. Kor. 4,1-5. Findes også i W som nr. 173.

4. søndag i advent: Fil. 4,4-7. Findes også i W som nr. 174.

Juleaften: Ingen epistel. Derimod er der en gammeltestamentlig læsning: Es. 9,1-6, som først er indført i den officielle danske alterbog i 1992. Den tilsvarende perikope findes i W som nr. 5 til en julegudstjeneste (i Mariakirken, på hverdage?) i en lidt anden beskæring: Es. 9,2-7. I W findes som nr. 175 en gammeltestamentlig tekst til vigilien før juledag: Es. 62,1-4. Denne tekst er ikke brugt i danske alterbøger.

Juledag: Hebr. 1,1-5. I W bruges perikopen til en gudstjeneste juledag (nr. 4, Peterskirken) i en længere beskæring: Hebr. 1,1-12. I W findes der 7 epistler til juledag (*in nat. Dni.*), 4 nytestamentlige (nr. 1-4) og 3 gammeltestamentlige (nr. 5-7). Der forudsættes formentlig mindst 3 gudstjenester på dagen.

Anden juledag: Ap.G. 6,8-14; 7,54-60. Findes også i W som nr. 8 til sankt Stefans dag (*in nat. sci. Stephani*), muligvis i fuld længde: Ap.G. 6,8-7,60.

¹³ Hans Tausens *Postil*, Med Indledning og Noter af Bjørn Kornerup, Andet Bind (København 1934): »Sommerdelen« [1539], XXV Søndag effter Hellig Trefoldighed.

Julesøndag: Gal. 4,4-7. Perikopen findes i W som nr. 26 til søndag efter jul (*post nat. Dni. dominica I*) i en lidt længere beskæring: Gal. 4,1-7. Den lange beskæring blev også anvendt i de danske alterbøger før 1992. W har epistler til fire nummererede søndage efter »Herrens fødsel« (nr. 27-29). Søndagene er anbragt et mærkeligt sted: efter sankt Sebastians dag (nr. 24-25, 24. januar) og senere end helligtrekongers dag (nr. 18-19, 6. januar). Og antallet af søndage efter jul harmonerer heller ikke godt med, at der i W er tekster, der ser ud til at være beregnet til at bruges på søndage i helligtrekongertiden (*post Theophania*, nr. 20-23).

Nytårsdag: Gal. 3,23-29. Findes ikke i W (eller de andre ældste lektionærer), men har været i de danske alterbøger siden reformationen. Den findes i *Missale Lundense* 1514 i en lidt længere beskæring.

Helligtrekongers søndag: Tit. 3,4-7. Findes i W til helligtrekongers dag (*in Theophania*, nr. 18). I de danske alterbøger er denne perikope dog først kommet ind i alterbogen fra 1992. I de tidligere danske alterbøger var der til helligtrekongers dag kun en gammeltestamentlig perikope: Es. 60,1-6. Den går også tilbage til W, hvor den findes som nr. 19 til *in Theophania*. Efter en traditionel tolkning vil man her se spor af en oprindelig tre-ledet perikopestruktur, mens jeg formoder, at Tit. 3,4-7 blev brugt, når 6. januar faldt på en søndag, mens man de andre år læste Es. 60,1-6.

1. søndag efter helligtrekonger: Rom. 12,1-5. Perikopen findes i W (nr. 20, *post Theophania*) til en dag efter helligtrekongers dag. Konteksten tyder klart på en søndag, selv om det ikke står eksplicit. Perikopen er den første i en lille serie på fire perikoper fra Rom. 12-13 (nr. 20-23). Serien kommer mærkværdigvis før en anden lille serie med perikoper til fire søndage efter jul (nr. 26-29).

2. søndag efter helligtrekonger: Rom. 12,6-16. Findes i W som nr. 21.

3. søndag efter helligtrekonger: Rom. 12,16-21. Findes i W som nr. 22.

4. søndag efter helligtrekonger: Rom. 13,8-10. Findes i W som nr. 23.

5. søndag efter helligtrekonger: Kol. 3,12-17. Perikopen findes ikke i W, men findes i *Murbacher Comes* til 5. søndag efter teofani (Wilmar 1913, 37). Den findes også i *Missale Lundense* 1514 til samme dag.

Sidste søndag efter helligtrekonger: 2. Pet. 1,16-18. Der findes ikke en tilsvarende søndag i W, og perikopen (og 2. Peters brev i det hele taget) er ikke anvendt i W.

Søndag septuagesima: 1. Kor. 9,24-27. Perikopen findes også i W som nr. 34 til *in septuagissima*. Der anvendes dog en længere beskæring, 1. Kor. 9,24-10,4, som findes i de danske alterbøger før 1992.

Søndag seksagesima: 1. Kor. 1,18-21(25). Perikopen findes ikke i W, og heller ikke i de ældste danske alterbøger. Til seksagesima søndag i W læses 2. Kor. 11,19-12,9, som blev brugt i danske alterbøger før 1992 (dog i en kortere beskæring: 2. Kor. 12,2-9).

Fastelavns søndag: 1. Pet. 3,18-22. W har en anden perikope til denne dag (nr. 36, *in quinquagissima*), nemlig 1. Kor. 13,1-13. Ved indførelsen af anden tekstrække i 1885 blev denne perikope taget i anvendelse til anden tekstrække, hvor den også bruges i alterbogen 1992. Forandringerne hænger sammen med, at Kirkeordinansen 1537 til fastelavns søndag ikke holdt sig til dagens gamle evangelieperikope, men indførte en ny, nemlig perikopen om Jesu dåb (Matt. 3,13-17).

1. søndag i fasten: 2. Kor. 6,1-2(10). Perikopen findes også i W til samme dag i kirkeåret (nr. 39, *quadragissima*). Ifølge W er der tamperuge i den efterfølgende uge med gudstjenester til alle ugens dage og med et udvidet læseprogram til tamperlørdag (nr. 45-50).

2. søndag i fasten: 1. Thess. 4,1-7. Samme perikope findes i W som nr. 50. Men i konteksten i W fremtræder den som en afsluttende læsning til tamperlørdag i fasten (*sabbato ad scm. Petrum in XII lectiones mense primo*), mens der ikke er læsninger til søndagen, som er »vakant«.

3. søndag i fasten: Ef. 5,(1)6-9. Findes også i W som epistel til samme søndag (nr. 56, *in tricissima*): Ef. 5,1-9.

Midfaste søndag: 2. Kor. 9,6-11. Den tilsvarende søndag i W (nr. 62, *dominica ante XXma*) har perikopen Gal. 4,22-31, som blev brugt i de danske alterbøger før 1992. Perikopen 2. Kor. 9,6-11 kom ind i den danske alterbog i 1992; i W findes den i en helt anden sammenhæng (nr. 140, *in nat. sci. Laurentii*).

Mariæ bebudelses dag: 1. Joh. 1,1-3. Den tilsvarende søndag i W er 5. søndag i fasten (nr. 70, *dominica ad scm. Petrum in mediana*) med epistelen Hebr. 9,11-15. I Palladius' alterbog 1556 og frem til Struenses kirkeårsreduktion blev Hebr. 9,11-15 brugt som perikope til søndagen efter midfaste. Perikopen 1. Joh. 1,1-3 er ny i alterbogen 1992.

Parallellerne til Mariæ bebudelsesdag skal i W nærmest findes i tamperugen forud for jul, hvor der er tekster til onsdag (nr. 161-162), til fredag (nr. 163) og til lørdag (nr. 164-169). Den gammeltestamentlige læsning til Mariæ bebudelsesdag efter alterbogen 1992, Es. 7,10-14, findes i W som nr. 162.

Palmesøndag: Fil. 2,5-11. Den samme perikope findes i W til samme dag (nr. 75, *dominica indulgentia*).

Skærtorsdag: 1. Kor. 10,15-17. Denne perikope findes ikke i W, som til skærtorsdag (nr. 82, *feria V ad Lateranis quando crisma conficitur*) har epistelteksten: 1. Kor. 11,20-32. Sidstnævnte perikope findes, i en anden afskæring, i anden tekstrække efter alterbogen 1992: 1. Kor. 11,23-26. De tidligere danske alterbøger havde perikopen i en lidt længere version: 1. Kor. 11,23-29.

Langfredag: Ingen nyttestamentlig epistel, kun gammeltestamentlige læsninger. I W er der to gammeltestamentlige tekster til dagen (nr. 83-84, *feria VI ad Hierusalem*): Hos. 6,1-6 og/eller 2. Mos. 12,1-11.

Påskedag: 1. Kor. 5,7-8. Findes også i W (nr. 86, *in dominico sco.*).

Anden påskedag: Ap.G. 10,34-41. Findes også i W som nr 87, dog i en lidt længere beskæring: Ap.G. 10,34-43, som også blev anvendt fx i Palladius' Alterbog fra 1556.

1. søndag efter påske: 1. Joh. 5,1-5. Perikopen findes W, men i en meget anderledes beskæring: 1. Joh. 5,4-10 (nr. 93, *dominica ad Lateranis*). I danske alterbøger før 1992 var beskæringen: Joh. 5,4-12.

2. søndag efter påske: 1. Pet. 2,20-25. Findes i W i en lidt kortere beskæring: 1. Pet. 2,21-24 (nr. 94, *dominica I post octobas Paschae*).

3. søndag efter påske: Hebr. 13,12-16. Det er en nyvalgt perikope til alterbogen 1992. Tidligere var perikopen 1. Pet. 2,11-20, som findes tilsvarende i W (nr. 95, *dominica II post octobas Paschae*: 1. Pet. 2,11-19).

Bededag: Hebr. 8,10-12. W har ikke en tilsvarende helligdag. Den nærmeste parallel i W er nr. 103, *in laetania maiore*, med epistlen: Jak. 5,16-20. Sidstnævnte dag og perikope findes forud for Kristi himmelfarts dag i Palladius' alterbog 1556 til »helligdagen«: *Udi Bede dage*.

4. søndag efter påske: Jak. 1,17-21. Findes også i W (nr. 96, *dominica III post octobas Paschae*).

5. søndag efter påske: Jak. 1,22-25. Findes også i W i en lidt længere beskæring: Jak. 1,22-27 (nr. 97, *dominica IIII post octobas Paschae*). Den lange beskæring blev også anvendt i alterbøger før 1992.

Kristi himmelfarts dag: Ap.G. 1,1-11. Findes også i W (nr. 104, *in ascensa Dni.*). I W følger himmelfartsdagen efter en serie på 9 søndage efter påskens oktav (nr. 94-102), samt *laetania maiore* (nr. 103).

6. søndag efter påske: 1. Pet. 4,7-11. Findes også i W (nr. 98, *dominica V post octobas Paschae*). I W fortsætter serien med søndage efter påskens oktav med yderligere 4 søndage (nr. 99-102) uden hensyntagen til pinsens indplacering.

Pinsedag: Ap.G. 2,1-11. Findes også i W (nr. 106, *in dominico Pentecosten*).

Anden pinsedag: Ap.G. 10,42-48. Perikopen findes også i W (nr. 107, *feria II ad Uincuala*).

Trinitatis søndag: Rom. 11,32-36. Der findes ikke en tilsvarende søndag i W, og perikopen er ikke brugt i W.

1. søndag efter trinitatis: 1. Joh. 4,16-21. Perikopen findes i W til 7. søndag efter påske (nr. 99, *domi. VI post octabas Pas.*), som efter almindelig tælling er pinsedag.

2. søndag efter trinitatis: 1. Joh. 3,13-18. Findes i W til 8. søndag efter påske (nr. 100, *domi. VII post octabas Pas.*).

3. søndag efter trinitatis: 1. Pet. 5,6-11. Findes i W til 9. søndag efter påske (nr. 101, *domi. VIII post octabas Pas.*).

4. søndag efter trinitatis: Rom. 8,18-23. Perikopen er i W brugt til lørdag i tamperugen efter pinse (*sabbato ad scm. Petrum*, nr. 119-124). Der indledes med 4 gammeltestamentlige læsninger (nr. 119-122), og sluttet med 2 nytestamentlige epistler, hvoraf nr. 124 har Rom. 8,18-23.

5. søndag efter trinitatis: 1. Pet. 3,8-9(15). Findes i W til 10. søndag efter påske (nr. 102, *domi. VIII post octabas Pas.*).

6. søndag efter trinitatis: Rom. 6,3-11. Perikopen findes i W i et tillæg med tekster uden nærmere angivelse af tid og sted. Den har nr. 216. Perikoperne i W (nr. 214-255) følger rækkefølgen i Paulus' breve, og mange af perikoperne findes senere som epistler i trinitatistiden. Det fremgår ikke eksplicit af W, at det også var den oprindelige mening, men W har tekster til de andre søndage i kirkeåret. Så der var ikke rigtigt andre muligheder tilbage.

7. søndag efter trinitatis: Rom. 6,19-23. Findes i W som nr. 217.

8. søndag efter trinitatis: Rom. 8,14-17. Findes i W som nr. 219, hvor perikopen dog findes i en lidt længere beskæring: Rom. 8,12-17.

9. søndag efter trinitatis: 1. Joh. 1,5-2,2. Perikopen findes ikke i W og er nyvalgt til alterbogen 1992. Tidligere alterbøger havde 1. Kor. 10,6-13, der findes i W som nr. 220.

10. søndag efter trinitatis: 1. Kor. 12,1-7(11). Findes i W som nr. 221 med en lidt anden beskæring: 1. Kor. 12,2-11.

11. søndag efter trinitatis: 1. Kor. 15,1-10. Perikopen findes ikke i W, men findes fx i *Murbacher Comes* (Wilmart 1913, 47, nr. 120) og i *Missale Lundense*, hvorfra den er gået videre til de danske alterbøger.

12. søndag efter trinitatis: 2. Kor. 3,4-9. Findes i W som nr. 223 i en lidt længere beskæring: 2. Kor. 3,4-11.

13. søndag efter trinitatis: Gal. 2,16-21. Det er en ny perikope i alterbogen 1992, og den findes ikke i W. De tidligere danske alterbøger havde som epistel: Gal. 3,15-21, som i W findes som nr. 227.

14. søndag efter trinitatis: Gal. 5,(16)22-25. Findes i W som nr. 228 med en lidt anden beskæring: Gal. 5,16-24.

15. søndag efter trinitatis: Gal. 5,25-6,8. Findes i W som nr. 229 med en lidt længere beskæring: Gal. 5,25-6,10.

16. søndag efter trinitatis: Ef. 3,13-21. Findes i W som nr. 230.

17. søndag efter trinitatis: Ef. 4,1-6. Findes i W som nr. 231.

18. søndag efter trinitatis: 1. Kor. 1,4-8. Findes i W som nr. 153 (*in nat. angeli*) i tilknytning til efterårets tamperuge (nr. 142-151). Perikopen skyder sig senere ind i den fortløbende tillægsserie i W mellem nr. 231 og 232.

19. søndag efter trinitatis: Ef. 4,22-28. Findes i W som nr. 232 i en lidt kortere beskæring: Ef. 4,23-28.

20. søndag efter trinitatis: Ef. 5,15-21. Findes i W som nr. 233.

21. søndag efter trinitatis: Ef. 6,10-17. Findes i W som nr. 234.

Alle helgens dag: Åb. 7,1-12(17). W har en tilsvarende dag, som dog ligger på et andet tidspunkt af året, nemlig i sommerperioden lige efter pinse (nr. 114 og 115, *domi. in nat. scorum*). Der er to perikoper til dagen: Åb. 7,9-12 og Åb. 7,13-17. Det er det tidligste spor af Alle Helgen i den vestlige kirke (Jf. Morin 1910, note s. 58, og Kunze 1952, 193).

22. søndag efter trinitatis: Fil. 1,6-11. Findes i W som nr. 235.

23. søndag efter trinitatis: Rom. 13,1-7. Perikopen findes ikke i W. Den blev indført til anden tekstrække i 1885 og i 1992 overført til første tekstrække. De ældre danske alterbøger havde som epistel: Fil. 3,17-21, der i W findes som nr. 236 og i alterbogen 1992 bruges i anden tekstrække.

24. søndag efter trinitatis: Kol. 1,9-14. Findes i W som nr. 237.

25. søndag efter trinitatis: 1. Thess. 4,13-18. Perikopen findes ikke i W, men har været anvendt i danske alterbøger siden Palladius' alterbog 1556.

Sidste søndag i kirkeåret: 2. Thess. 2,13-17. Perikopen er ny i alterbogen fra 1992, og der er ikke nogen egentlig ækvivalent hos W. Teksten kan dog findes som nr. 243 i en anden afskæring: 2. Thess. 2,14-3,5.

Bibliografi

I efterfølgende bibliografi er – udover den citerede litteratur – medtaget et supplerende udvalg af relevant litteratur. En mere omfattende litteraturoversigt for perioden før 1968 kan findes i faksimileudgaven af W (Thurn 1968, 7-8 og 14-17).

- Amiet (1959), Robert: »Un 'Comes' carolingien inedit de la Haute-Italie (Paris, Bibliothèques Nationale, ms. lat. 9451)«, *Ephemerides liturgicae* 73 (1959), 335-367.
- Andrieu (1948), Michel: *Les Ordines Romani du haut moyen âge*, vol. II: *Les Textes (Ordines I-XIII)*, (Spicilegium sacrum lovaniense, fasc. 23), Louvain 1948.
- Baldovin (1987), John F.: *The Urban Character of Christian Worship – The Origins, Development, and Meaning of Stational Liturgy*, (*Orientalia christiana analecta* 228), Roma 1987. [Kap. 3 og 4, s. 105-166, handler om liturgien i byen Rom].
- Beissel (1907), Stephan: *Entstehung der Perikopen des Römischen Messbuches – Zur Geschichte der Evangelienbücher in der ersten Hälfte des Mittelalters*, Freiburg im Breisgau 1907.
- Bischoff (1952), Bernhard & Josef Hofmann: *Libri sancti Kyliani. Die Würzburger Schreibschule und die Dombibliothek im VIII. und IX. Jahrhundert*, (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Bistums und Hochstifts Würzburg 6), Würzburg 1952.
- Bouhot (1996), Jean-Paul: »Les lectionnaires latins«, *La lecture liturgique des Épîtres catholiques dans l'Église ancienne*, ed. Christian-Bernard Amphoux & Jean-Paul Bouhot, Lausanne 1996, 239-281.
- Chavasse (1948), Antoine: »La carême romain et les scrutins prébaptismaux avant le IXe siècle«, *Recherches de science religieuse* 35 (1948), 325-381.
- Chavasse (1951), Antoine: »Le calendrier dominical romain au sixième siècle«, *Recherches de science religieuse* 38 (1951), 234-246, og 41 (1953), 96-122.
- Chavasse (1952a), Antoine: »La structure du carême et les lectures des messes quadragésimales dans la liturgie romaine«, *La Maison-Dieu* 31 (1952), 76-119.
- Chavasse (1952b), Antoine: »Les plus anciens types du lectionnaire et de l'antiphonaire romains de la messe. Rapports et date«, *Revue bénédictine* 62 (1952), 3-94.

- Chavasse (1981), Antoine: »L'Épistolier romain du codex de Wurtz- burg«, *Revue bénédictine* 91 (1981), 280-331.
- Chavasse (1982), Antoine: »L'Évangélaire romain de 645. Un recueil. Sa composition (façons et matériaux)«, *Revue bénédictine* 92 (1982), 33-75.
- Chavasse (1989a), Antoine: »Aménagement liturque, à Rome, au VIIe et au VIIIe siècle«, *Revue bénédictine* 99 (1989), 75-102.
- Chavasse (1989b), Antoine: »Évangélaire, épistolier, antiphonaire et sacramentaire. Les livres romains de la messe, au VIIe et VIIIe siècle«, *Ecclesia Orans* 6 (Roma 1989), 177-255.
- Chavasse (1993), Antoine: *Les lectionnaires romains de la messe au VIIe et au VIIIe siècle. Sources et dérivés*. Tome I: Procédés de confection. Tome II: Synoptique général tableaux complémentaires. (Spicilegii friburgensis subsidia 22), Fribourg Suisse 1993.
- Comes Romanus Wirziburgensis*. Facsimileausgabe des Codex M. p. th. f. 62 der Universitäts-Bibliothek Würzburg, Einführung Hans Thurn, Graz 1968.
- Dubois (1964), R.: »Hatte die römische Messe je eine dreigliedrige Leseordnung?«, *Heiliger Dienst* 18 (Salzburg 1964), 129-137.
- Duchesne (1889), L.: *Origines du cultes chrétien – Étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, Paris 1889.
- Engberg (2008), Sysse: »Profetologion og tre-læsningsteorien. Om tilblivelsen af en liturgisk bog«, *Patristik* 9 (2008). Netpublikation: www.patristik.dk/Patristik9.pdf.
- Freere (1935), Walter Howard: *Studies in Early Roman Liturgy*, vol. III: *The Roman Epistle-Lectionary*, London 1935.
- Gamber (1968), Klaus: *Codices liturgici latini antiquiores*, 2. ed., Pars I-II, (Spicilegii friburgensis subsidia 1), Freiburg Schweiz 1968.
- Gamber (1988), Klaus: *Codices liturgici latini antiquiores / Supplementum*, (Spicilegii friburgenses subsidia 1A), Freiburg Schweiz 1988.
- Klauser (1935), Theodor: *Das römische Capitulare Evangeliorum – Texte und Untersuchungen zu seiner ältesten Geschichte*, (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 28), Münster Westfalen 1935.
- Kunze (1947), Gerhard: *Die Gottedienstliche Schriftlesung*, Teil I: *Stand und Aufgaben der Perikopenforschung*, Göttingen 1947.
- Kunze (1952), Gerhard: »Das Rätzel der Würzburger Epistelliste«, *Colligere fragmenta*, Festschrift Alban Dold, ed. B. Fischer, Beuron 1952, 191-204.

- Kunze (1955), Gerhard: »Die Lesungen«, *Leiturgia – Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, Zweiter Band, ed. Karl Ferdinand Müller & Walter Blankenburg, Kassel 1955, 87-180.
- Lowe (1953), E.A.: *Codices Latini antiquiores. A palaeographical guide to Latin manuscripts prior to the 9. century. Part 9. Germany: Maria Laach–Würzburg*, Oxford 1959.
- Martimort (1984), A.G.: »A propos du nombre des lectures à la messe«, *Revue des sciences religieuses* 58 (1984), 42-51.
- Martimort (1992), A.G.: *Les lectures liturgiques et leurs livres*, (Typologie des sources du moyen âge occidental 64), Turnhout 1992.
- Missale Lundense av år 1514*. Faksimiledition med efterskrift och register av Bengt Strömberg, Malmö 1946.
- Morin (1910), G.: »Le plus ancien Comes ou Lectionnaire de l’Eglise Romaine«, *Revue bénédictine* 27 (1910), 41-74. [Udgave af Würzburger Comes = W].
- Morin (1911), G.: »Liturgie et basiliques de Rome au milieu du VIIe siècle d’après les listes d’évangiles de Würzburg«, *Revue bénédictine* 28 (1911), 296-330.
- Palladius (1556), Petrus: *Søndagers Oc hellige dagers Episteler oc Euan-gelia met Collecter ... Weydeborgh M.D.LVI*. Alterbogen anvendes i faksimileudgave af Lis Jacobsen: Peder Palladius, *Den ældste danske Alterbog 1556*, København 1918.
- Palazzo (1998), Eric: *A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century*, Minnesota 1998. [Fransk original 1993].
- Pamelius (1675), Jacobus: *Rituale ss. patrum latinorum, sive liturgicon latinum ...*, tom. I-II, Coloniae 1675. [1. udgave Køln 1571].
- Rothe (1878), Wilh.: *Det danske Kirkeaar og dets Pericoper, en Haandbog for Prædikanter og Kirkegjængere*, 4. Udg., Kjøbenhavn 1878. [1. udg. Kbh. 1836].
- Rusch (1970), William G.: »A Possible Explanation of the Calendar in the Würzburg Lectionary«, *The Journal of Theological Studies*, NS 21 (1970), 105-111.
- Thodberg (1973), Christian: »Epistelens plads og mening i gudstjenesten«, *Haderslev Stiftsbog*, 2. rk. 8 (Haderslev 1973), 71-82.
- Thodberg (1974), Christian: »1. Textrækkes oprindelse og teologi som impuls til en perikopereform i dag«, *Præsteforeningens Blad* 64 (1974), 49-60.

- Thodberg (1982), Christian: »Perikopevalgets tekstforståelse og Ny Testamente med særligt henblik på dåben«, *Dåben i Ny Testamente*, red. af Sigfred Pedersen, Århus 1982, 266-291.
- Thodberg (1986), Christian: »Liturgihistorisk oversigt over 1. tekst-rækkes oprindelse«, *Fra tekst til prædiken*, prædikenvejledning til 1. tekstrække, red. af Niels Jørgen Cappelørn, København 1986, 9-21.
- Thodberg (2000), Christian: »De gudstjenstlige læsninger som bibelsk teologi«, *Bibelsk teologi*, red. af Sigfred Pedersen, Århus 2000, 257-299.
- Thurn (1968), Hans: »Einführung«, *Comes Romanus Wirziburgensis*. Facsimileausgabe des Codex M. p. th. f. 62 der Universitäts-Bibliothek Würzburg, Graz 1968, 7-34.
- Thurn (1984), Hans: *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Würzburg*. Bd. 3.1: Die Pergamenthandschriften der ehemahligen Dombibliothek, Wiesbaden 1984.
- Villadsen (1986), Holger: »Skrifternes segl - En oversigt over de bibelske læsninger i østkirkens gudstjeneste i 4.-8. århundrede«, *Patristica Nordica 2* (Lund 1986), 107-138.
- Villadsen (1989), Holger: »Brugen af Det gamle Testamente i det ældste lektionar fra Jerusalem«, *Overleveringen fra Herren*, udg. af Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi, Sabro 1989, 35-57.
- Villadsen (1991), Holger: »Det tidlige perikopesystem i Konstantinopel ifølge Severian af Gabala«, *Florilegium patristicum*, en festskrift till Per Beskow, udg. af Gösta Hallonsten m.fl., Delsbo 1991, 233-257.
- Vogel (1986), Cyrille: *Medieval Liturgy – An Introduction to the Sources*, Revised and Translated by William G. Storey and Niels Krogh Rasmussen, Washington D.C. 1986.
- W = Würzburger Comes (ed. Morin 1910).
- Willis (1962), G.G.: *St. Augustine's lectionary*, (Alcuin Club Collections 44), London 1962.
- Wilmart (1913), A.: »Le Comes de Murbach«, *Revue bénédictine* 30 (1913), 25-69.
- Wilmart (1937), André: »Le lectionnaire d'Alcuin«, *Ephemerides liturgica* 51 (1937), 136-197.